

Језик данас

НОВА СЕРИЈА

ГЛАСИЛО МАТИЦЕ СРПСКЕ ЗА КУЛТУРУ УСМЕНЕ И ПИСАНЕ РЕЧИ

САДРЖАЈ

Норма

Душка Кликовац

Радивши *умесїо* радећи, урадећи
умесїо урадивши: *о уїоїреби*
їлаїолскої їрилоїа їроцїлої од
несврцїених и *їлаїолскої їрилоїа*
садашњегї од сврцїених *їлаїола* 1

Рада Стијовић

Грешке које їо (више) нису 11

Осветљавања

Дејан Милорадов

О једном їрезимену – Двизац и о
једном херїейониму – двизац 16

Наташа Вуловић Емонтс

Ко се не да крцїїїїи? 21

Мали савети

Одлуке Одбора за сїїандардизацију
срїскої језика 27

Повеље Маїїице срїске за неїовање
срїске језичке кулїуре 32

Писци о језику 52

УРЕДНИЦИ

Академик ИВАН КЛАЈН (1997–2005)
Др РАДА СТИЈОВИЋ (2014–)

УРЕДНИШТВО

Др РАДА СТИЈОВИЋ (главни и одговорни уредник)
Др НАТАША ВУЛОВИЋ ЕМОНТС
Др РАЈНА ДРАГИЋЕВИЋ
Др РАДОЈИЦА ЈОВИЋЕВИЋ
Др ДУШКА КЛИКОВАЦ
Др ВЕСНА ЛОМПАР
Др АЛЕКСАНДРА МАРКОВИЋ
Др МАТО ПИЖУРИЦА
Мр ОЛГА САБО
Академик МИЛОСАВ ТЕШИЋ

Језик данас

Адреса Уредништва: 21000 Нови Сад, ул. Матице српске бр. 1
Телефон: 021/420-199, лок. 265
Издавач: Матица српска
Цена: 200,00 динара

Технички секретар
Кашарина Сунајко

Коректор
Тајјана Пивнички Дринић

Технички уредник
Вукица Туцаков

Корице
Оскар Штјефан

Компјутерски слог
Владимир Вајић, ГРАФИТ, Петроварадин

Штампа
САЈНОС, Нови Сад

Језик данас на интернету:
[www.maticasrpska.org.rs/jezik danas](http://www.maticasrpska.org.rs/jezik-danas)
e-mail: ksunajko@maticasrpska.org.rs

Рукописи се не враћају

Министарство културе Републике Србије
финансијски је помогло штампање овог гласила Матице српске

CIP – Каталогизација у публикацији
Библиотека Матице српске, Нови Сад
808

ЈЕЗИК данас : гласило Матице српске за културу усмене и писане речи / главни и одговорни уредник Рада Стијовић. – 1997, бр. 1-2005, бр. 21/22 ; Н. с. Год. 1 (10), бр. 1/2 (2014)– . – Нови Сад : Матица српска, 1997–. – 24 cm

Тромесечно.

ISSN 0354-9720 = Језик данас
COBISS.SR-ID 126253063

НОРМА

Душка Кликовац

РАДИВШИ УМЕСТО РАДЕЋИ, УРАДЕЋИ УМЕСТО УРАДИВШИ: О УПОТРЕБИ ГЛАГОЛСКОГ ПРИЛОГА ПРОШЛОГ ОД НЕСВРШЕНИХ И ГЛАГОЛСКОГ ПРИЛОГА САДАШЊЕГ ОД СВРШЕНИХ ГЛАГОЛА*

1. Увод: шта граматике кажу о глаголским прилозима у српском језику

Као што знамо, у српском језику постоје два глаголска прилога: садашњи (ГПС), који се гради искључиво од несвршених глагола (*радећи* од *радијѝти*, *имајући* од *имајѝти*, *лажући* од *лајајѝти*), и прошли (ГПП), који се гради од свршених глагола (*урадивши* од *урадијѝти*, *слававши* од *слајајѝти*), а од несвршених „само изузетно“ (Клалн 2005), „по изузетку“ (Пипер и др. 2022), „веома ретко“ (Мразовић 2009), „гдекад“ (Стевановић 1979). Каже се и да употреба ГПП од несвршених глагола „није својствена језичкој данашњици“ (Танасић 2005).

Што се њихове употребе тиче, ГПС означава радњу која је истовремена с радњом коју означава предикат (*Шејајући трагом, разгледала је излоје,*

* Овај текст је прилагођена верзија ауторкиног рада „О глаголском прилогу прошлом од несвршених глагола (и неколико речи о глаголском прилогу садашњем од свршених глагола)“, у: *Актуелна питања морфосинтаксе српскога језика* (Радови са научног скупа „Актуелна питања морфосинтаксе српског језика“, одржаног у Андрићграду 7, 8. и 9. октобра 2022), Андрићград: Андрићев институт, 2023, стр. 85–109.

односно *Шеїајући ірагом, срела је сїару ірїаїїеїицу*). ГПП, насупрот томе, типично означава радњу која претходи радњи предиката (*Уїасивши свеїло, изаїао је из собе*). То важи и за ГПП саграђен од несвршених глагола; на пример, Стевановић каже да је за радњу означену ГПП битно да се одиграла пре (из)вршења радње предиката, „а да ли је та радња била тренутна или је могла и дуже трајати – то за употребу ПП није од пресудног значаја“; један од примера који наводи јесте и овај: *Али је іосїије кнез Милош... судивши некоїцини іо закону Карађорђијеву исїиријеби сасвијем*. Дакле, радња суђења је трајала неко време и одиграла се пре радње истрељења.

2. Како је, међутим, с глаголским прилогом прошлим у пракси?

2.1. Тодоровић (2015), прегледавши примере ГПП у 15 српских романа најпознатијих српских писаца објављених од седамдесетих година прошлог века наовамо (већина после 2000), каже да није нашао ниједан пример тог облика од несвршених глагола. Ипак, међу примерима које наводи налазимо и два са обликом *моїавши* у којима је тај глагол употребљен као несвршени; ево једног:

(1) Мухарем је читаву вечност стајао не могавши ни да заплаче. (М. Булатовић)

2.2. Ако се, међутим, удаљимо мало од лепе књижевности и најбољих писаца, слика је нешто другачија. Тако у СрпКор-у из 2013. (<http://www.korpus.matf.bg.ac.rs>) налазимо, углавном у новинским текстовима, облике ГПП *хїїевши* (14 примера), *желевши* (10), *їраживши* (7), *иїавши* (3), *їоворивши* (2), *седевши* (2), *судивши* (2) и, посведочене по једанпут, *їрадивши*, *знавши*, *леїїевши*, *мисливши*, *радивши*, *чинивши*, *долазивши*, *налазивши се*, *їрелазивши*, *їролазивши*. Ево неколико примера:

(2) [...] народна причица под називом „Тамни вилајет“ [...] говори о човеку који је, иїавши шумом, упао у мрачну пећину. (*Полиїика*, 2006)

(3) У четвртак у 14 сати радници „Галенике“ су се спонтано окупили у фабрици траживши објашњења [...]. (*Полиїика*, 2001)

(4) Ипак, Стојковић је у маниру вештог дипломате мало тога открио, говоривши углавном о стварима око којих је домаћа јавност начелно упозната. (*Полиїика*, 2007)

(5) На почетку сусрета одбојкаши Војводине изашли су на терен са транспарентом [...], желевши на тај начин да поздраве Марка Самарџића. (*Полиїика*, 2006)

У њима, као и у осталима, ГПП има значење ГПС од истих глагола: *иїавши шумом* стоји уместо *игући шумом*, *їраживши објашњења* уместо *їражећи објашњења*, *їоворивши* уместо *їоворећи*, *желевши* уместо *желећи*.

(11) Izvodili su pesme Ex Yu rok scene **ujedno stvaravši** i svoj materijal. [= уједно стварајући]

(12) Izasli smo na ulicu **i dalje se swađavši** [...]. [= и даље се свађајући]

(13) Ovaj dvojac je uhvaćen kako se ljubi nasred jedne beogradske ulice, **pritom ne štedevši** svoje uzavrele strasti. [= притом не штедећи]

У двадесетак примера ГПП и ГПС су употребљени чак паралелно, у истом значењу (пр. 14–17); штавише, у двама је у питању и исти глагол (пр. 17):

(14) [...] zatvorski čuvari otvorili su vatru na zatvorenike, koji su ranije danas pokrenuli pobunu, **paleći** duške u ćelijama i **podmetavši** požare širom zatvorske jedinice. [= палећи и подмећући]

(15) Muzicke aktivnosti Irene Blagojevic datiraju od 2000. godine. Diplomirala je flautu, **gradivši** karijeru i u pravcu klasične muzike, paralelno **radeci** kao profesor / pedagog. [= градећи и радећи]

(16) Onda mi je jos jednom prošlo kroz glavu, **slusajuci** ruske pesme i **posmatravši** Ruse kako pevuse, kako su to pesme njihovog detinjstva [...]. [= слушајући и посматрајући]

(17) Rebecca Knapp je [...] producentkinja sa velikim iskustvom u filmskoj i TV produkciji koje je stekla **radeći** širom Evrope, Azije Kanade i SAD [...]. **Radivši** na različitim pozicijama tokom procesa snimanja [...], obogatila je svoju biografiju [...]. [= радећи]

2.5. Колико је облик ГПП од несвршених глагола ушао у језичко осећање чак и оних говорника српског језика који имају некакво језичко образовање, показује и то што се у разним језичким саветима на интернету редовно појављује тај облик – нарочито кад се савети не тичу самих глаголских прилога (па се тако у пр. 18 савет тиче писања речце *не*):

(18) Pravilo piši odričnu rečcu NE!

Odrična rečca NE se piše odvojeno kada se glagolski prilog prošli koristi kao glagol.

Primeri: Maja je pojela celu čokoladu, **ne mislivši** na svoju sestru.¹ [= не мислећи]

Рећи ћемо и да се оваква употреба ГПП уместо ГПС среће и на босанским и црногорским сајтовима, а нарочито је честа на хрватским. У Хрватској школској граматици (<http://gramatika.hr/pravilo/glagolski-prilog-prošli/43/>, страница посећена 3. 8. 2022) наишли смо и на званичну реакцију на такву језичку ситуацију:

Glagolskim priložima prošlim izriče se radnja koja se zbila prije druge radnje u rečenici, pa te priloge ne treba upotrebljavati kao da se njima izriče radnja koja se zbiva istodobno s drugom radnjom u rečenici. Istodobnost radnja izriče se glagolskim priložima sadašnjim.

¹ На истом сајту се налазе и следећи примери: *Kupio je novu gitaru štedevši novac tokom cele godine. Ne znajući važnost ovog skupa, odlučio je da ne prisustvuje.* Само у првом од ова два ГПП је можда употребљен у свом значењу претхођења радњи предиката; у другом је употребљен уместо ГПС, баш као и у горњем примеру.

NE

Čitavši roman, uživala sam.
 Uživao je gledavši kroz prozor.
 Radovali su se slavivši pobjedu.

DA

Čitajući roman, uživala sam.
 Uživao je gledajući kroz prozor.
 Radovali su se slaveći pobjedu.

3. Има ли трагова мешања ГПС и ГПП у досадашњој научној литератури?

3.1. Неки аутори бележе употребу ГПС у значењу ГПП. Тако Поповић (2014: 67–68) региструје чињеницу да се облик *vigeћи* користи у значењу „схвативши“ и за то наводи овај пример (коментар у угластој загради је изворни):

(19) Видећи то, Леандер је отишао Исусовцима ... [→пошто/када/након што је то видео // видевши то Леандер је отишао Исусовцима]. (М. Павић)

Понекад и сами граматичари допуштају употребу ГПП онда кад би на месту био ГПС. У питању су опет глаголи чулне перцепције, пре свега *vigeћи* и *чући*. Тако још Стојановић (1928–1929: 7, одн. 2) наводи следеће примере и њихове парафразе:

(20) [Видећи (или: видевши) га гола и боса одмах му да једне опанке.

(21) Чујући (или: чувши) Стојша из двора овај разговор изиђе и он пред Змаја.

(22) Кад чобанин то **види**, нађе се у чуду: Чобан видећи то нађе се...

Међутим, у сва три та примера двовидски глаголи *vigeћи* и *чући* имају значење свршених глагола, јер означавају радње из приповедачког низа. Упркос томе, очигледно је да Стојановићу *vigeћи* и *чујући* не сметају.

Слично томе, Маретић (1931: 566) помињући случај да се „налазе герундиј прошли и садашњи један до другог, сваки са својим значењем, и то први на првоме мјесту, други на другоме“, наводи и Даничићев пример *камо ићи жена? зайићи моја маји зачудивши се врло vigeћи ме сама*. Међутим, облик *vigeћи* није употребљен „са својим значењем“, јер је парафраза примера, очигледно: „Кад ме је видела сама, мати се зачудила и запитала“. Али ни Маретићу не смета ГПС *vigeћи* уместо *видевши*.

А Клајн (2005: 132), да би илустровао случај кад ГПП „има практично исто значење као и садашњи“, наводи и следећи пример:

(23) Чувши (= чујући) кораке иза себе, пожури да се сакрије.

Међутим, глагол *чући* означава радњу која припада приповедачком низу, те је употребљен с вредношћу свршеног глагола; упркос томе, ни Клајну не смета ни његова употреба у облику ГПС.

3.2. С друге стране, граматичари понекад нису примећивали да је ГПП употребљен уместо ГПС. Тако код Стевановића (1979: 754) налазимо и пр. 24, а код Фелешка (1981: 143) пр. 25:

(24) Не могавши се право спријатељити са заптом..., одрече се службе и стане живјети по већим градовима од очеве имовине. (В. Новак)

(25) Не могавши више подносити тугу у њеним очима, напустио је кухињу тетурајући. (А. Гилберт)

У оба примера немогућност о којој је реч траје и у тренутку означеном предикатом реченице, тако да је ГПП употребљен уместо ГПС *не мојући* (в. и пр. 1).

Код Љ. Поповић (2014: 97, одн. 143) налазимо и два примера, оба од Л. Лазаревића, у којима *хитевши* стоји уместо *хоићећи*; ево једног:

(26) Он се протрља по челу хтевши разагнати ове мисли. (Л. Лазаревић).²

4. ГПС од свршених глагола

Наишавши – с великим изненађењем – у једном примеру на ГПС од свршених глагола, потражили смо сличне примере преко *Google-a* и прикупили, без нарочитог труда, тридесетак. Реч је о облицима *ћрочийајући*, *урагећи*, *исћрреврћући*, *израћајући*, *ћресегећи*, *ућорегећи*, *сачувајући*.

Шта значе ови облици? У 12 примера облик ГПС од свршеног глагола значи што и ГПП од истог глагола. Нарочито је речит пр. 27, где је ГПС *ћрочийајући* употребљен паралелно са ГПП *саћлегавици*:

(27) [...] ja nisam hteo da mi se napasti vrate posle toliko godina muke sa njima, pa sam koraо po netu, trazio iskustva i na kraju **sagledavsi** sve, i **procitajuci** ovu temu od pocetka do kraja resio i da prihvatim terapiju, koja je fantasticno uspela, i ugoio sam se, posle 27god 😊) [= прочитавши]

(28) Na kraju sam je otkacio ne uradeci nista sa njom. uplasio sam se da ne ode predaleko. [= не урадивши]

(29) Do sada je pokrenut postupak privatizacije za 1371 preduzeće. Uporedeci sa podacima iz prošle godine, dolazimo do zaključka da je za samo devet preduzeća u 2010. godine pokrenuta privatizacija. [= упоредивши]

У нешто већем броју случајева контекст је такав да на месту ГП може бити употребљен и ГПП од свршеног глагола и ГПС од одговарајућег несвршеног глагола:

(30) Ja sam se plasila da se ne ugusim i ne zaglavim [u zatvorenom toboganu u akvararku] al sad se **procitajuci** komentare pocela plasiti da nesto ne odrlljamm [= 1] прочитавши (кад сам прочитала), 2) читајући (док сам читала)]

² Треба додати и да су се граматичари на различите начине довијали да оправдају употребу ГПП у примерима као што су ови: *У Србији није хитео дуго остиаши, нећо је оишцао у Букурешћи, ћворивши да у Србију неће доћи да остиане у њој без војске руске* (Стојановић 1928–1929: Вук), *Не ћворивши нишћиа својој кћери, сћари фон Нацмер одлучио је да наишце ишисмо своме драћом Холману* (Х. 1973), *Не имавши ћодмлаћка остиави жену* (Стевановић 1954). Међутим, он је по свој прилици ту једноставно употребљен уместо ГПС.

Рећи ћемо и да творци оваквих примера са ГПП понекад праве и друге грешке у вези с њим. Најчешћа је та што вршиоци двеју радњи – оних које означавају ГПП и предикат – нису исти (пр. 36, 37) или је предикат у пасиву (пр. 38).

(36) *Zalazivsi sve dublje i dublje, ovo groblje je pretilo da nas usisa, dugo smo se zadržali, a bila sam protiv...* [= док смо залазили]

(37) **Sedevši u društvu povelala se priča o kauboјima** i upalio mi se kliker [...].
[= док смо седели]

(38) Često je prikazivan u obilju voća, nosivši laganu tkaninu prekrivenu cvećem.
[= како носи]

5.2. Међутим, примери у којима се паралелно јављају и облици ГПП и облици ГПС показују да говорник познаје и један и други. Сва је прилика да их у тим случајевима употребљава произвољно. ГПП од несвршених глагола и ГПС се, дакле, мешају. Који су подлежни, лингвистички разлози томе?

Најпре, постоје случајеви кад ГПП и ГПС значе (готово) исто. Тако Фелешко (1981: 142) реченицу *Појрешио је штио је овамо дошао* парафразира помоћу оба ГП (пр. 78). Клајн (2005: 132) каже да је „неки пут“ радња ГПП истовремена с радњом предиката, и тада ГП прошли „има практично исто значење као и садашњи“, а исто тврде и Пипер и др. (2022: 170); у оба извора наводи се пр. 79 (парафраза је из овог другог извора):

(39) Погрешио је дошавши (// долазећи) овамо.

(40) Прошао је крај нас не приметивши нас. (уп. Прошао је крај нас не примећујући нас)³

Иако би у парафразама обају примера био употребљен свршени глагол (*Појрешио је штио је дошао овамо*, одн. *Прошао је крај нас а да нас није йримешио*), ГПС је могућ зато што је типично „задужен“ за означавање истовремености двеју радњи.

Видели смо (т. 3) да неки случајеви замене ГПП и ГПС не боду очи ни граматичарима: ГПС од глагола перцепције (нарочито *видети* и *чути*) већ дуго се понекад употребљава уместо ГПП, а ГПП неких глагола (нарочито *моћи* и *хитети*) употребљава се уместо ГПС. У вези с тим би требало поминути и велики број двовидских глагола у српском језику, који могу имати облике оба ГП – што је потенцијално још један извор њиховог мешања.

У прошлој тачки видели смо да постоје контексти у којима би се могао употребити и ГПП (од свршеног глагола) и ГПС (од одговарајућег несвршеног глагола) – што може изазивати утисак о њиховој синонимичности.

³ Пипер и др. (2022: 170) дају и пример *Ишао им је у сусрет раширивши руке*. (уј. *Ишао им је у сусрет ширећи руке*). Међутим, у њему ГПП и ГПС имају, строго говорећи, различито значење: ГПС би значило да је ширио руке док је ишао у сусрет, а ГПП да је од почетка прилажења имао раширене руке. – Клајн (2005: 132) наводи и пр. 23.

6. Закључак

ГПП од несвршених глагола има, у складу са својим типичним значењем, потенцијал да означи радњу која је претходила радњи предиката. Међутим, у савременом језику тај његов потенцијал једва да се користи – и то се чини готово искључиво у текстовима верским или на верске теме, који чувају везу са језиком Библије. Уместо тога, ГПП од несвршених глагола почео је да се употребљава у вредности ГПС (нпр. *радивџи* уместо *радећи*).

О размерама тог процеса не можемо још судити, само можемо рећи да таквих примера нема занемарљиво мало (у хрватском их има толико да се на њих реагује чак и у школској граматици). ГПП од несвршених глагола уместо ГПС употребљавају многи корисници интернета у неформалној комуникацији, али и новинари и различити стручњаци за друге области, па чак и неки језички образованији говорници српског језика. Он се може наћи и у новинарском језику.

Забележили смо да је, у процесу међусобне замене ГПП и ГПС, и овај други пружио руку првome: наилази се, иако у много мањој мери, и на случајеве грађења ГПС од свршених глагола (нпр. *урадећи* уместо *урадивџи*).

Могли бисмо рећи да су разлози ове замене двојаки. Први се тичу неких дубљих језичких процеса који можда већ неко време трају, али се споро одвијају (или је макар досад тако било). Упркос њима, рекли бисмо да су глаголски прилози у језичком осећању већине (образованих) говорника српског језика превасходно везани за глаголски вид: ГПС се гради од несвршених, а ГПП од свршених глагола; стога *радивџи* у значењу „радећи“ пара уши, а *урадећи* делује језички скандалозно. Речју „образованих“ нагостили смо и други, важнији узрок: пошто су глаголски прилози књишки облици, треба их научити – било на формалан начин, у школи, било самостално, читањем текстова добрих аутора. Нажалост, и једно и друго се и у овом сегменту српске граматике показује недовољним.

Л и т е р а т у р а :

КЛАЈН 2005: Ivan Klajn. *Gramatika srpskog jezika*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.

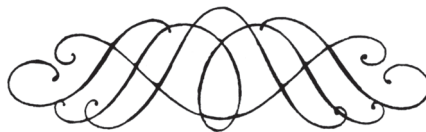
МАРЕТИЋ 1931: Tomo Maretić. *Gramatika i stilistika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika*. Zagreb: „Obnova“ (drugo popravljeno izdanje).

МРАЗОВИЋ 2009: Pavica Mrazović (u saradnji sa Zorom Vukadinović). *Gramatika srpskog jezika za strance*. Sremski Karlovci – Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića (drugo, prerađeno i dopunjeno izdanje).

ПИПЕР и др. 2022: Предраг Пипер, Иван Клајн, Рајна Драгићевић. *Нормативна граматика српског језика*. Нови Сад: Матица српска (четврто, измењено и допуњено издање).

- Поповић 2014: Људмила Поповић. *Конијрасијивна їрамаїїка срїскої и україјинскої језика: їахсис и евиденцијалносїї*. Београд: САНУ.
- Стевановић 1954: Михаило Стевановић. „Поводом необичне употребе једног облика.“ *Наш језик* VI/3–4: 109–115.
- Стевановић 1979: Михаило Стевановић. *Савремени срїскохрваїїски језик (Грамаїїчки сисїїеми и књижевнојезичка норма) – II, Синїїакса*. Београд: Научна књига (треће издање).
- Стојановић 1928–1929: Љубомир Стојановић. „Значење глаголских партиципа.“ *Јужнословенски филолої* VIII: 1–12.
- Танасић 2005: Срето Танасић. „Синтакса глагола.“ У: Предраг Пипер и др. *Синїїакса савременоїа срїскої језика – Просїїа реченица* (у редакцији Милке Ивић). Београд: Институт за српски језик САНУ – Београдска књига; Нови Сад: Матица српска, 345–476.
- Тодоровић 2015: Стефан Тодоровић. „Глаголски прилог прошли са значењем пропратне околности у савременом српском језику (на корпусу књижевноуметничког стила).“ У: Милош Ковачевић (ур.). *Савремена їроучавања језика и књижевносїїи*. VI/1. Крагујевац: Филум, 297–307.
- Фелешко 1981: Kazimierz Feleszko. „Српскохрватски прилошки партиципи – неке карактеристике.“ *Научни сасїїанак слависїїа у Вукове дане* 7: 139–146.
- Х. 1973: „Језичке поуке.“ *Наш језик* XIX/4–5: 287–291. (Потпис: Х.)

Душка Кликовац
 Филолошки факултет, Београд
 klikovac@fil.bg.ac.rs

ГРЕШКЕ КОЈЕ ТО (ВИШЕ) НИСУ

„Ми добро знамо да се сви књижевни језици, и поред тога што је њихов облик утврђен и одређен, ипак и даље мењају; нама је добро познато да су често баш грешке које осуђујемо – гласници оних промена које ће се у језику у ближој или даљој будућности извршити; свако, најзад, зна да у књижевном језику има облика који се у употреби губе и речи којих нестаје, па се ипак све то још дуго у књижевном језику задржава. Али ако хоћемо да имамо моћну духовну културу, у којој ће цео народ учествовати, коју ће цео народ осећати и омогућити њен свестрани развитак, мора оно што је обавезно за већину народа – бити обавезно за целину. Када нове особине језика обухвате већину, онда оне и у канону књижевног језика заузимају место старих, ранијих особина које се одбацују, ма се како томе одупирали конзервативни духови којих у овој области културног развитака има увек много.”

Овако је 1933. године писало Уредништво часописа *Наш језик*, сумирајући на крају прве године излагања резултате свога рада на неговању језичке културе и указивању на неправилности у књижевном језику (књ. 1, св. 10, 292–293).¹ Читајући те старе савете, наилазимо на поуке о неправилном и недопуштеном у књижевном језику које су и даље актуелне, као и на немали број поука о појавама које савремена норма прихвата као правилне – поједине су прихваћене толико да се више и не сећамо старих савета, а других се појединци и даље чврсто држе. Указаћемо на неке од њих.

Данашња норма се начелно, као и она од пре 70, 80 и више година, супротставља употреби конструкција насталих под утицајем страних језика. Међутим, поједине такве конструкције толико су се усталиле у језику да их је и норма прихватила. Једна од њих је *назвайџи њелефоном* у значењу ‘позвати телефоном’.

У *Нашем језику* из 1934. године, као одговор на питање да ли је „добро речено могу ли вас назвати телефоном”, каже се: „Није добро, јер то је чист превод немачког anrufen: an значи ‘на’, а rufen значи ‘звати’, па је тако преведено са ‘назвати’, *назвайџи* у нашем језику значи ‘дати име’ некоме. Неко се може назвати пријатељем, будалом и сл. а не може телефоном. Треба рећи: ‘*йозвайџи* телефоном’” (*НАШ ЈЕЗИК* 1934: 159).² Више од две деценије касније

¹ Часопис је покренут „како би се у њему расправљало на разумљив и широкој публици приступачан начин о особинама нашег књижевног језика”. Од 1933. до 1940. године издавало га је Лингвистичко друштво у Београду. Од 1949. године до данас издавач је Институт за српски (српскохрватски) језик САНУ. До II светског рата часопис је језику приступао на популаран и научно-популаран начин, а после рата он је постепено мењао свој лик.

² М.[илош] С. М.[осковљевић], „Наша пошта”, *Наш језик*, књ. II, Београд 1934, 159.

међу Језичким поукама у истом часопису дат је сличан коментар: „Уместо рогобатне конструкције *назови ме њелефоном* (која се код нас потпуно може разумети као *гај ми име њелефон...*) треба рећи, у духу нашег језика, *џозови ме њелефоном*, или просто *њелефонирај ми*” (*НАШ ЈЕЗИК* 1957: 288).³ Такав став је у новије време заступао и проф. Иван Клајн (*Речник језичких недоумица*).⁴

Језичка пракса, међутим, није пошла тим путем. Она је утицала на постепено прихватање глагола *назвајџи* у овом значењу.⁵ Речник САНУ га доноси с напоменом да је то калк, али без оградe да је некњижеван, неправилан и сл. (РСАНУ⁶, под назвати). Речник српског језика Матице српске упућује глагол *назвајџи* у овом значењу на глагол *џозвајџи*, чиме овом другом (*џозвајџи*) даје предност, али ни онај први (*назвајџи*) не дисквалификује (РСЈ⁷). Нормативне препоруке за њега међу првима је дао лингвиста и нормативиста Егон Фекете, напомињући да је израз *назвајџи њелефоном* постао чешћи од *џозвајџи њелефоном*, а да је глагол *џозвајџи* данас обичнији када се некоме упућује позив да негде дође. Ове разлике у значењу и употреби ова два глагола не могу се „а не уважити као валидан стандарднојезички резултат” (ФЕКЕТЕ 2005: 268–269).⁸

Глагол *назвајџи* је постао толико препознатљив у наведеном значењу (‘позвати телефоном’) да је довољно рећи: „*Назови* ме сутра” и да се зна да се ради о телефонском позиву. У Речнику САНУ налазимо такве примере: „Око пола једанаест *су* били *назвали*, ви сте баш били отишли”, „А ја ћу га *назвајџи*. Пришао је столићу на којем стоји телефонски апарат” (РСАНУ, под назвати).

У исто време, глагол *џозвајџи* почео се чешће употребљавати у значењу ‘упутити некоме позив да негде дође или да нешто уради’: „Да ју је Срба у том часу *џозвао*, она би пошла за њим без поговора”, налазимо код Бранимира Ћосића, „Осуђени има право да га посети пуномоћник кога је он *џозвао* ради давања пуномоћја о заступању”, каже се у нашем закону. Ова два глагола су се, дакле, с временом донекле и диференцирала па ћемо рећи: „*Назови* Петровићеве и *џозови* их на вечеру” (СТИЛОВИЋ 2024: 205–206).⁹

³ Б. Ш., „Језичке поуке”, *Наш језик* н. с., књ. VIII, Београд 1957, 288.

⁴ Иван Клајн, *Речник језичких недоумица*, Београд: Српска школска књига, 2004.

⁵ Истина, понеко се још увек придржава старих препорука, па се тако на Јутјубу појавила дечја песмица која гласи: „Ако некога *назовеш*, значи да му име даш | зато немој телефоном никога да *називаш*” и на крају следи поука: „Телефоном не можеш *назвајџи* већ само *џозвајџи*”.

⁶ *Речник српскохрватској књижевној и народној језика*, Београд: Српска академија наука и уметности и Институт за српски језик, 1988, књ. 13.

⁷ *Речник српској језика*, Нови Сад: Матица српска, 2007.

⁸ Егон Фекете, „Назвати, позвати, окренути, обрнути или зврцнути телефоном”, *Језичке доумице : новије и старије*, Београд: Београдска књига, 2005.

⁹ Рада Стијовић, „Назвати или позвати телефоном?”, *Недоумице у српском језику: норма и пракса*, Нови Сад: Матица српска, 2024.

Овако су нормативисти од првобитног одбацивања дошли до прихватања употребе глагола *назвајти* у значењу ‘позвати телефоном’.

Сличан пут прошли су и изрази *ради се о* и *њо мени* (у значењу ‘ја мислим, по моме мишљењу’) – од одбацивања до, кроз језичку праксу, потпуног прихватања.

У савременом језику сасвим уобичајена конструкција *ради се о* била је подстакнута стањем у неким другим језицима (немачком „es handelt sich um etwas” или француском „il s’agit de”). Зато су је старији нормативисти проглашавали нерегуларном и самим тим непожељном у књижевном језику. Препоручивали су да се замени са „тиче се”, „реч је о”, „у питању је” и сл. (*НАШ ЈЕЗИК* 1933: 156¹⁰; *НАШ ЈЕЗИК* 1954: 56¹¹). Међутим, она се толико укоренила и уобичајила у српском језику да су се препоруке о њеној регуларности промениле. Лингвиста Асим Пецо је показао да је ова конструкција сасвим обична међу лингвистима и филолозима (још од Ђ. Даничића, преко А. Белића до М. Стевановића, П. Ивића и других), као и међу нашим најбољим писцима (С. Матавуљ, С. Ђоровић, И. Секулић, И. Андрић и др.), а честа је и у језику дневне штампе (*Полијтике*, *Борбе*, *Вјесника у среду* итд.). Зато закључује да је овај израз „данас својом широком употребом обезбиједио себи право грађанства у књижевном језику и било би не само претјерано чистунство него и штета гонити га одатле” (Пецо 1963: 228–232).¹² Савремени нормативисти заступају такође овај став, а и сви речници савременог српског језика третирају безличну употребу глагола *радијти* као стандардну.

Конструкција *њо мени* није настала под утицајем страних језика, али су је нормативисти својевремено допуштали само у разговорном језику, сматрајући да је израз *њо моме мишљењу* једино исправан када се говори књижевним језиком, јер први може довести до „нејасних ситуација” (*НАШ ЈЕЗИК* 1957: 289).¹³ Лингвисти одавно прихватају ову конструкцију, указујући, с једне стране, на широку лепезу значења предлога *њо* (између осталих и оно које има у овој конструкцији),¹⁴ а, с друге, на могућност избегавања тих „нејасних

¹⁰ „Језичке поуке”, *Наш језик*, књ. I, Београд 1933, 156.

¹¹ М. С. Лалевић, „О језику у преводу два страна филма”, *Наш језик* н. с., књ. VI, св. 1–2, Београд 1954.

¹² А. Пецо, „Употреба израза ‘ради се о’ у књижевном језику”, *Наш језик* н. с., књ. XIII, св. 3–5, Београд 1963, 225–232.

¹³ Б. Ш., „Језичке поуке”, *Наш језик* н. с., књ. VIII, св. 7–10, Београд 1957, 286–292.

¹⁴ То је значење критеријума, које се у РСАНУ дефинише (и илуструје примерима) као предлог који одређује (с лок.) (уз личне заменице, властита имена и апелативе који означавају човека, групу људи и сл.) *њојам од чијеј става, жеље, схваћања зависи осјиваривање или одређење неке ситуације*. – По вама би могао завод и изгорети; вас се све то ништа не тиче (Шапч.[анин] 7, 94). По њој се могла цела кућа да однесе. Ништа она не би приметила (Станк.[овић] Б.[орисав] 3, 193). Па и поред свега тога, да је било само по двојници консула, односи између њих не би били тако рђави (Андрић 5, 294).

ситуација”: „Евентуалне двосмислености, на које појединци указују, типа: ‘По мени је падала киша’ (да ли сам покисла или сам мислила да је падала киша) лако је избећи преформулисањем реченице: ‘По мени, падала је киша’” (Стиловић 2012: 152).¹⁵

Некада су били критиковани и спојени с глаголом *делићии* типа: „Делим твоје мишљење”¹⁶. Сматрало се да је то превод са немачког (*ich teile deine Meinung*), па је препоручивана конструкција „слажем се (у мишљењу) с тобом”. Проф. Живојин Станојчић је показао да ово није германизам, па чак ни израз добијен под немачким утицајем, већ је легитимно проширење значења глагола *делићии*, што налазимо и код наших најбољих писаца (Станојчић 1960: 156–164).¹⁷

Године 1933. актуелан је био, као што је и данас, проблем страних речи. Те године је Милош Московљевић писао, између осталог, и о русизмима *убедићии* и *убеђење*, које су, по његовом мишљењу, „праве накараде”, јер су изведене из исте основе од које и *бега* и препоручивао је да се замењују „лепим народним речима” *уверийии* и *уверење* (Московљевић 1933: 81).¹⁸ Колико ће нека реч живети одређује ипак пракса, а она је пресудила да ове речи остану у употреби. Користе их у својим делима и наши познати писци као што су Растко Петровић, Иво Андрић, Милорад Павић, Александар Тишма, Драган Великић, Данило Киш и многи други.

Године 1957. указивано је на француску реч *марјиир*, грцизам *йоейски* и англицизам *офис*. Тражено је да се оне замењују домаћим речима *мученик* и *йеснички*, односно одомаћеном речју *канцеларија* (*НАШ ЈЕЗИК* 1957: 287).¹⁹ *Марјиир* је неповратно изашао из српског језика, могуће и због све мањег утицаја француског, престижног између два велика рата и непосредно после Другог светског рата. *Офис* је опстао, можда због данас доминантног уплива енглеског, али ипак само у неформалном изражавању. Придев *йоейски*, као и именица *йоейа*, сасвим су се одомаћили, мада више у стручним текстовима него у свакодневном изражавању.

Занимљиво је да су се још у то време (па и нешто раније) под утицајем страних језика у српском језику јављали изрази *јуче увече* и *данас увече*, на које се у Језичким поукама указивало као на „драстичне језичке грешке” и „непотребно осиромашавање језика”, а уместо њих препоручивале „лепе,

¹⁵ Рада Стијовић, *Језички саветник*, Београд: Чигоја штампа, 2012.

¹⁶ Такав став заузиман је и према другим синтагмама и изразима, као што су *делићии сјановићиие*, *делићии гледићиие*, *делићии жељу за ојсјанком* итд. (Живојин Станојчић, „Делити мишљење и слични изрази”, *Наш језик* н. с., књ. X, св. 3–6, Београд 1960, 156).

¹⁷ Исто, 156–164.

¹⁸ М. С. Московљевић, „Клонимо се варваризама”, *Наш језик*, књ. I, Београд 1933, 76–82.

¹⁹ Б. Ш., „Језичке поуке”, *Наш језик* н. с., књ. VIII, Београд 1957, 286–292.

јасне и обичне речи *синоћ, вечерас*” (*НАШ ЈЕЗИК* 1957: 199).²⁰ Снажан уплив енглеских речи, израза и конструкција (као и потпора наших израза *јуче ујуџиру, суџира ујуџиру, суџира (у)вече*), чине да ове синтагме опстају (у последње време чак су све чешће), мада нормативисти и даље инсистирају на томе да су оне сувишне и да значе сиромашење језика (Стијовић 2012: 51).²¹

Те, 1957. године указивало се и на то да је конструкција *за и њроџив* (у наслову из дневне штампе „За и против кредитирања потрошача”) неправилна, јер предлози *за и њроџив* захтевају различите падеже – *за* акузатив, а *њроџив* генитив, па треба говорити „за кредитирање потрошача и против њега” (*НАШ ЈЕЗИК* 1957: 290).²² Ова конструкција, као и сличне („туча *на* и *око* стадиона”, „летови *из* и *за* Београд”, „пуцњава *у* и *око* кафића”) упорно опстојавају, можда због своје економичности, иако лингвисти неретко пишу о њиховој неправилности и не пуштају их у језички стандард.

– Наставиће се –

Рада Стијовић
Институт за српски језик САНУ
stijovicr@yahoo.com

²⁰ М.[итар] П.[ешикан], „Језичке поуке”, *Наш језик* н. с., књ. VIII, св. 5–6, Београд 1957, 196–199.

²¹ Рада Стијовић, *Језички савезник*, Београд: Чигоја штампа, 2012.

²² Б.[ерислав] Н.[иколић], „Језичке поуке”, *Наш језик* н. с., књ. VIII, св. 7–10, Београд 1957, 286–292.

Б

ОСВЕТЉАВАЊА

Дејан Милорагов

О ЈЕДНОМ ПРЕЗИМЕНУ – ДВИЗАЦ И О ЈЕДНОМ ХЕРПЕТОНИМУ – ДВИЗАЦ*

Јужно од Кључа у појединим насељима код православног становништва забележено је презиме *Двизац*: нпр. Слатина (ШЕМАТИЗАМ 1886: 89), Превија (ШОВЉАКОВ 2021: 360), Врбљани, затим у Мостару (МИЛИЋЕВИЋ 2005: 323), док је у Војводину ово презиме стигло колонизацијом Срба из Босне после Првог и Другог светског рата: присутно је, између осталог, у Бачу, Бачком Јарку, Тителу, у Сремској Митровици и Честерегу (МИХАЛЛОВИЋ 2002: 299) итд.; у оближњем Српском Итебеју, рецимо, постоји чак и надимак *Двизац* (ЂАПИЋ 1970: 232). Потоњи податак, иако је новији, говори о негдашњем процесу преласка овог занимљивог антропонима у његов завршни вид постојања – презиме. У сточарским крајевима српског језика лексема *двизац* значи ‘мужјак домаће животиње (најчешће ован или јарац) у другој години живота’. Овај пастирски апелатив јавља се у таквим срединама најпре као надимак, да би касније преко породичног надимка *Двишчеви* настало и право презиме. Према једном породичном предању, антропоним је постао тако што се неки предак одметнуо у хајдуке, те је крао овце од мештана како би се прехранио. Том хајдуку наденут је надимак *Двизац*.¹ Надимак је такође

* Овај рад настао је у оквиру опсежног истраживања о старом српском херпетониму *шарјан* на пројекту Матице српске *Байрахољско-херџејолошки речник српскога језика*.

¹ Ово предање чуо сам од Саше Двисца (1969) из Обреновца, чији је деда после Другог светског рата из Доње Слатине колонизован у Бач. Овом приликом најлепше му се захваљујем на информацијама које ми је саопштио.

могао настати према карактерним особинама двогодишњег овна двисца које исто поседује тако названа особа.²

Лексема *гвизац* постала је, по свему судећи, од броја *два*. Првобитно се у српским споменицима XVI века јавља придев *гвиз* ‘двогодишњи’,³ који је изведен од лика *дви* и проширен са *з* (Скок I 1971: 464).⁴ Перо Будмани за овај придев пак каже да је настао од броја *два* и с нејасним наставком *-изь* (РЈАЗУ II 1884–1886: 924).⁵

Светозар Георгијевић има сасвим другачији став. Он полази од облика средњег рода *гвизе* и контрадикторно тврди да је то општесловенска реч на Балкану иако се не чује у осталим словенским језицима.⁶ Даље наставља у неодређеном маниру времена у коме је објављен његов серијал о балкано-лошким студијама: „Биће да је [реч] домаћа од давнина у нашим језицима, а најстарији облик јој је *двиз*” (ГЕОРГИЈЕВИЋ 1968: 87). Нејасном одредницом „домаћа” и синтагмом „наши језици” аутор прикрива чињеницу да је поменути облик првобитно забележен у старим српским документима, не објашњавајући његово придевско значење. Иако је одредио лексему *гвиз* као „домаћу” у „нашим крајевима” и иако се она семантичко-етимолошки везује за број *два*, С. Георгијевић је склон да њену основу ипак тражи у романским језицима, те тако, претпостављајући лат. *duis* ‘двапут’ као индо-европски облик, мисли да је „*duise* на Балкану прешло у *duize*, где је прелаз *с* у *з* у складу са илирским особинама” (ГЕОРГИЈЕВИЋ 1968: 87). Притом је прегледао да је основни облик придев *гвиз*, а не апелатив *гвизе*. Основу ипак треба потражити у санскрту, где *dvi-* има значење ‘увећан за два’ (НИКИЋ 2020: 470), што би семантички стварно одговарало старом српском придеву *гвиз* ‘двогодишњи’, тј. живо биће чије су године од рођења увећане за две. Санскртско *dvīs* заиста има прилошко значење ‘двапут’ (НИКИЋ 2020: 472),

² У Паштровићима је обичај, рецимо, да се двогодишњи ован (тамо га називају *џраз*) на Томиндан (6. октобра по старом календару) пушта међу овце (ВУКМАНОВИЋ 1960: 175). Он је тада полно зрео и спреман за мрчење.

³ У Пољичком статуту, који је писан српским језиком и ћирилицом, налази се синтагма *гвизи брави* ‘двогодишњи брави’ (Скок I 1971: 464).

⁴ Велимир Михајловић примећује да Петар Скок овде није објаснио појаву гласа *з* (МИХАЈЛОВИЋ 2002: 299). У Качеру (ПЕТРОВИЋ–КАПУСТИНА 2011) и источној Шумадији (БОШЊАКОВИЋ 2008: 254), на пример, јавља се и облик са *с* – *гвисац*.

⁵ Смеју ли се тако, на пример, довести у везу стари придев *близ* и *гвиз*, можда и гл. основе *слиз-* (> *склиз-*; постоји и именица *слиз*) и *џриз-*? У том случају у *гвиз* основа би била *гв-* а не *дви-*, што управо и наговештава П. Будмани.

⁶ Не може реч бити истовремено и општесловенска на Балкану и одсутна из других словенских језика. На том простору она може бити само српска, што аутор сâм наговештава тврдњом да „сви се наши крајеви – западни и источни, северни и јужни – у једном слажу: за брва у другој години имају заједничку реч *двизе*” (ГЕОРГИЈЕВИЋ 1968: 86). Сви ти крајеви јесу једино – српски.

али тај облик семантички је тешко повезати с домаћом животињом која има две године, јер се јавља у сложеницама које значе ‘двапут дневно’ или ‘два пута толико велик’. Значење ‘две године стар’ има сложеница *dvihayana*.

Од придева *гвиз* у српским говорима настале су именице *гвизац*, *гвизак*, *гвизан*, *гвизар*, *гвизарка*, *гвизица*, *гвиска*, *звиска*, *звишче*, *гвизе*, *гвизешице*, *гвишче*, *гвишчић* итд., које све припадају истом лексичко-семантичком систему. Српско презиме *Двизац* несумњиво је настало у ограниченом пастирско-сточарском ареалу (околина Кључа) тзв. Доњих крајева.

У Академијином *Речнику* под апелативом *гвизац* као треће значење дат је запис приложника збирке речи из Мораче протојереја и етнографа Секуле Добричанина: „Двизац је у Морачи врста пегавих смукова као и шарка” (РСАНУ IV 1966), док је дефиниција уобличена само као ‘врста смука’. На основу описа змије и места где је лексема *гвизац* забележена јасно је да се ради о врсти смука *Zamenis situla*,⁷ који дуж горњег дела тела има препознатљиве црвенкасте шаре. У Далмацији је, на пример, називају *црвена крџа*. Будући да народ махом сваку шарену змију назива *шарка*, а не само отровницу *Vipera ammodytes* ‘поскок, шарган’, не треба да изненађује употреба овог херпетонима и за безопасног смука.⁸ Херпетоним *гвизац*, међутим, нема никакве етимолошке везе с поменутиим пастирским термином *гвизац*. Зоолошки назив настао је од основе која се налази у старијем облику глагола *гвизати* – *гвизати* (*се*) ‘кретати се, мицати се’ и суфикса *-ац*. Глагол *гвизати* (*се*) употребљавао се у српском језику до XVII века (Скок I 1971: 401).⁹ Њега Ђура Даничић посредно налази у документу краља Стефана Уроша II (Милутина) из прве деценије XIV века (Даничић 1863: 259; Миклосич 1858: 68). Лексема *гвизац* мотивисана је, према томе, израженим кретањем и покретима змије који су још уочљивији због специфичних шара ове врсте. Другачије речено, *гвизац* би био ‘онај који се креће, миче’.

Јасно је да се у говору брдске Мораче у овој речи очувао глас *в* у старој глаголској основи *гвиз-*. Било би корисно и занимљиво истражити да ли је у овом говору облик поменутог глагола опстао и да ли можда још понеки староцрногорски говор познаје тај херпетоним. Иако нигде више није забележен, постоји наговештај, међутим, да би се он могао налазити у основи једног батрахонима (имена водоземца) – *гвижђењак* ‘даждевњак, *Salamandra*

⁷ Ареал распрострањености ове змије пружа се копненим делом обале Јадранског мора некадашње Југославије (без Истре), почевши од северних обронака Велебита, задирући понегде дубоко у морско залеђе, затим преко обала Албаније и целе данашње Грчке (нема те змије у Србији).

⁸ У околини Дубровника, рецимо, за ову змију забележена је и лексема *шаруља*, херпетоним који се од свих српских говора највише чује у Далмацији искључиво за поскока.

⁹ Облик са *з* посебно је српског језика, док је за црквенословенски и друге словенске језике својствена варијанта са *џ* – *гвиџати* (прсл. **dvigati*).

salamandra' (БЕР 2009), записа који је веома непоуздан.¹⁰ На први поглед делује да је овај облик настао укрштањем основне лексеме *даждевњак* с ономатопејском речи *звизд* (одатле постоје варијанте *жвиздењак*, *звизђењак*, *звиздењак*).¹¹ Будући да даждевњак има изразито жуте шаре по црном телу (негде га због тога називају и *шарац* или *шарић*) попут јасних шара змије црвене крпе, да ли би се дало помислити како је основа *двиз*- присутна у батрахоному *двизђењак*? С обзиром на то да су и овај податак и сам извор који га помиње сумњиви, такву претпоставку засад није лако прихватити.¹²

Наговестићу једну другу. Да ли је можда могло доћи до укрштања старог придева *двиз* и основе старог глагола *двизати*?

Извори и литература:

- БЕР 2009: Сенад Мичијевић. *Босански етнолошки рјечник*. Мостар: Федерално министарство образовања и науке.
- Богдановић 1972: Недељко Богдановић. „Називи брава у селима око Тресибабе.” *Развјитак* 1: 90–96.
- Бошњаковић 2008: Жарко Бошњаковић. „Фонетске особине говора источне Шумадије.” *Српски дијалектолошки зборник LV*: 1–322.
- Вукмановић 1960: Јован Вукмановић. *Пацићровићи*. Цетиње: Обод.
- Георгијевић 1968: Светозар Георгијевић. *Балканолошке студије*. II. Ниш: Катедра за језик Више педагошке школе.
- Даничић 1863: Ђура Даничић. *Рјечник из књижевних старина српских*: Дио први А–К. Биоград.
- Ђапић 1970: Стеван Ђапић. „Надимци и презимена у Српском Итебеју (Банат).” *Прилози проучавању језика* 6: 231–236.
- Јањатовић 1993: Ђорђе Јањатовић. *Презимена Срба у Босни*. Сомбор: Просвета-трговина.
- Милићевић 2005. Ристо Милићевић. *Херцеговачка презимена*. Београд: Свет књиге.
- Милорадов и др. 2019: Дејан Милорадов, Ивана Ђелић, Катарина Сунајко, Имре Кризманић, Растко Ајтић. *Батрахолошко-херцеголошки речник*. Нови Сад: Матица српска.
- Михајловић 2002: Велимир Михајловић. *Српски презименик*. Нови Сад: Аурора.
- Никић 2020: Момир Никић. *Санскрпско-српски речник*. Нови Сад: Прометеј.
- Петровић–Капустина 2011: Драгољуб Петровић, Јелена Капустина. „Из лексике Качера.” *Српски дијалектолошки зборник LVIII*: 1–336.
- РЈАЗУ II 1884–1886: *Рјечник хрватскоја или српскоја језика*. II. Загреб: ЈАЗУ.

¹⁰ БЕР веома је неуверљив извор лексичког материјала. Прилично је нестручно саставити речник без увода/предговора и без података о томе одакле је грађа преузета.

¹¹ Српски народ верује да даждевњак пишти, звизди када му се стане на реп и да се од тог болног оглашавања овог водоземца може оглувети.

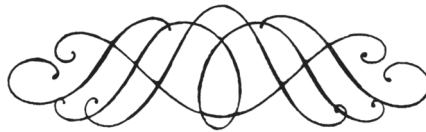
¹² Прикупљајући зоониме (пре свега херпетониме и батрахоониме) на простору бивше Југославије током више година – нисам нигде прибележио овај облик.

- РСАНУ IV 1966: *Речник српскохрватској књижевној и народној језика*. IV. Београд: Институт за српскохрватски језик САНУ.
- СКОК I 1971: Петар Скок. *Етимолошки рјечник хрватској или српској језика*. I. Загреб: ЈАЗУ.
- ХИРЦ 1928: Мирослав Хирц. *Рјечник народних зоолошких назива*. Књига прва: Двоживци (Amphibia) и гмазови (Reptilia). Загреб: ЈАЗУ.
- ШЕМАТИЗАМ 1886: *Шематизам Православне митрополије и архидијецезе дабро-босанске за годину 1884, 1885. и 1886*. Сарајево.
- ШОВЉАКОВ 2021: Мара Шовљаков. *Колонизација Срба из Босне и Херцеговине у јужну Бачку после Првој и Другој светској рата*. Нови Сад: Архив Војводине; Бањалука: Архив Републике Српске – Удружење архивских радника Републике Српске.

*

MIKLOSICH 1858: Franz Miklosich. *Monumenta Serbica spectantia historiam Serbiae, Bosnae, Ragusii*. Viennae.

Дејан Милорадов
Матица српска, Нови Сад
dmiloradov@maticasrpska.org.rs

КО СЕ НЕ ДА КРСТИТИ?

Глагол *крстџиџи* (*се*), као деноминативни дериват од речи *крстџ* која је старословенског порекла (стсл. *крџстџ*), јесте двовидски глагол у српском језику, што се и огледа у илустративним примерима који прате значења у полисемантичкој структури ове лексеме у Речнику САНУ. Од деветнаест наведених и потврђених значења, за овај рад је важно секундарно значење ‘чином крштења превести и преводити у хришћанство (незнабошца или припадника друге вере); покрстити, покрштавати’ (Речник САНУ).

Према лексикографској традицији израде описних речника, после лексичких значења наводе се и дефинишу разнородни вишеречни спојевџ, као што су, на пример, термилошке синтагме и фраземе (фразеологизми), који се због структурно-семантичких особина обрађују под скраћеницом Изр(ази). Тако се у Речнику САНУ под глаголом *крстџиџи*, после лексичких значења, наводи облик фраземе *не да се крстџиџи* у значењу ‘не да се одвратити, упорно остајући при своме мишљењу, својој намери и сл.’ Јасно је да се значењем одричне глаголске конструкције изражава неуспели покушај уразумљивања неке особе, која се квалификује као неко ко не слуша туђе савете и мишљења већ тврдоглаво остаје при свом мишљењу, намери или уверењу, чак и на своју штету.

Познато је да је христџанизација многих народа, па тако и словенских, била спор и дуготрајан процес, који се због вишевековног трајања не може прецизно хронолошки омеђити (осим датовања великих догађаја и прекретница у историји света). Према историјским изворима, IX век је био почетак христџанизације српског народа. Као нова вера, хришћанство је донело потпуно другачију парадигму, која више није била заснована на односу реципроцитета између смртника и божанства, као ни на материјално-митолошкој свести. Кључни корак тј. чин при христџанизацији у значењу прџмања хришћанске вере јесте крштење. Као религијски термин лексема *крџштење* реализује два значења у описном речнику српског језика: ‘црквени обред прџмања у хришћанску веру уз давање имена крштенику’ и ‘превођење у хришћанство, покрштавање’ (Речник САНУ). Крштење јесте Света тајна и обред који у том смислу одговара значењу грчке речи *μετανοια* ‘знак новог живота и покајања’, што значи и промену мишљења. Света тајна „новога рођења” савршава се „водом и Духом”: „ако се ко не роди водом и Духом, не може ући у царство Божије” (Јеванђеље по Јовану, 3, 5). У првим вековима хришћанства честа су била групна крштења, када су они који су прихватили исповедање вере (катихумени) бивали крштени и одвођени у главни брод цркве ради „усавршења тајни” на евхаристијском олтару. Пре чина крштења катахумен је као одрасла особа у старој хришћанској цркви био при-

преман за крштење наставом која је трајала од једне до три године, након чега је као поучен и упознат са хришћанским учењем одлучивао о крштењу.

Припрема за крштење, као и, првенствено, сам овај чин у Православној цркви подразумева, укратко речено, и промену и настојање да се чини добро и да се негују врлине. Имајући у виду наведено, јасна је мотивација настанка секундарног метафоричног значења придева *кршћен* 'који је при свести, при памети, разуман, паметан', а које се реализује у експресивном формулаичком исказу у облику питања „Јеси ли ти крштен?” или у негацијском облику: *не биш кршћен* 'бити неразуман'.

Религијско значење глагола *кршћити* 'превести и преводити некога у хришћанство' или, прецизније речено, 'крстивши некога (у)чинити га хришћанином, покрстити (некога)', јесте секундарно значење лексеме које је учествовало у стварању глобалног значења још неколико вишелексемних спојева са овом лексемом као компонентном. Осим наведене фраземе *не даш се кршћити*, која је семантички повезана са значењима реченичних конструкција које ће у наставку бити размотрене, религијско значење глагола *кршћити* учествовало је у семантички трансформисаним значењима неколико пословица и изрека у српском језику. Тако је настало фигуративно значење изреке коју бележи Вук Ст. Караџић: *Не може човјек биш [човек] докле ја жена не кршћи*: 'довести, доводити уобичајеном реду и сл., уразумити, уразумљивати'.

У науци о језику је познато да се за многобројне глаголе који се у описним реченицама наводе у својим метафоричним значењима може претпоставити да су ово значење развили из употребе у фразеолошкој јединици. У таквим случајевима, када се глагол јавља као компонента фразеологизма а има и самосталну метафоричну употребу у истом значењу, полази се од тога да је метафорично значење глагола секундарна појава. Тако је метафорично значење наведено у Речнику САНУ код глагола *кршћити* 'довести, доводити уобичајеном реду и сл., уразумити, уразумљивати' развијено из употребе у овде наведеним фразеолошким и паремиолошким јединицама.

Слично је и са употребом фраземе *кршћити (некога) башином (шћайом)* у значењу 'тући, ударати, изударати (некога)', где се глагол *кршћити* уз лексеме *башина/шћай* јасно односи на примену силе. Ова фразема структурно представља лексички спој глагола и именице у инструменталу без предлога и захтева као објекатску допуну лексему која означава особу. У Речнику САНУ се као секундарно и фигуративно значење глагола *кршћити* наводи и значење 'ударати, ударити'.

Народна пословица *Кршћи вука, а вук у џору* има значење 'некога ко је склон каквој навици или мани тешко је од тога одвикнути'. Структурно она представља спој две напоредне реченице, од којих у првој није експлицитно исказан вршилац радње (агенс), већ је имплицитно садржан, док је у

другој реченици елидиран, изостављен предикат. Занимљиво је то што је зооним *вук* компонента, тј. та дивља животиња је објекат крштења, што овој конструкцији даје шаљиви, ироничан карактер и упућује на узалудност обављања радње означене глаголом *крстишии*. И у глобалном значењу наведене изреке можемо приметити присуство значења ‘уразумити некога’, односно ‘(пре)васпитати некога’. Тешко је преваспитати некога сличног вуку (у етнографској литератури познатом хтонском бићу, за које не само у српској већ и словенској традицији народ везује многа антагонистичка веровања), а који се сматрао и митским представником и господарем шуме, животиња, и заштитником и противником. Међу пословицама које је из различитих рукописа објединио и објавио Ђуро Даничић (1871) налази се изрека *Жид крстићанин, вук њишом*, чијим елиптичним обликом се изражава и наглашава значење нечега немогућег. Прецизније, како је немогуће да Јеврејин постане хришћанин, тако је немогуће припитомити вука. Међутим, у народном приповедању забележене су легенде о Светом Сави као вучијем пастиру, истовремено и заштитнику од вукова, о чему постоји литература, а први је у научном светлу ову улогу Светог Саве анализирао Веселин Чајкановић, касније и други научници.

Српски паремиолошки фонд бележи и варијанту претходне пословице која у компонентни састав укључује лексему *јој* и има идентично значење – *Крстии јоја, али јој јој* ‘некога ко је склон каквој навици или мани тешко је од тога одвикнути’. Шаљива стилска квалификација постигнута је баш стављањем лексема *јој* и *крстишии* у исту равну плану израза. Може се указати на могући парадокс као стилско обележје – субјекат који врши радњу, тј. свештеничку улогу при чину крштења у овој пословици јесте заправо објекат радње (онај коме треба крштење, односно онај кога треба уразумити). Значења обе народне пословице (с компонентама *вук* и *јој*) садрже семантичку компоненту ‘васпитавање’, тачније ‘преваспитавање’. Управо је ова компонента кључна за то што се значењем двеју пословица изражава узалудност радње, јер особа (објекат) неће променити понашање боље, немогуће ју је преваспитати, тј. неће променити ћуд. На овом месту долазимо до семантичке споне између две наведене народне, фолклорне српске пословице и много познатије интернационалне античке пословице *Вук глаку мења, али не мења ћуд* (лат. *Lupus pilum mutat, non mentem*), која је у изворном облику садржала лексему *лисица* (лат. *vulpes*) као компоненту, али је опстала и раширила се у многе језике у познијем облику.

Наташа Вуловић Емонтс
Институт за српски језик САНУ, Београд
natasa.vulovic@isj.sanu.ac.rs

МАЛИ САВЕТИ

Зашићо се модалне речце (можда, наравно, заиста, наводно итд.) некада одвајају заједном у реченици, а некада не? Нпр., ишце се „Можда сјава са очима изван свакој зла”, али „Марко је, можда, већ дошао”, или „Јао мени!”, а „Јао, шћа ићи се дојодило!”.

Правила налажу да се *умейнуће речи, синџаџме и друје реченице*, било на ком месту у реченици да се налазе, одвајају запетама од осталих речи.

Ту спадају, како се наводи у питању, (1) *модалне речце и изрази* (додајмо на наведено још и: *ваљда, веровајно, дакле, додуше, ипак, збиља, изгледа, ишћина, међушћим, најжалосћ, наравно, несумњиво, очекивано, очшћо, свакако, сићурно, срећом, без сумње, јо свему судећи, према шћоме, у сшћвари* и др.).

Када се тим речцама и изразима исказује *сшав говорника према садржају целога исказа*, оне су издвојене паузом и одвајају се запетом, односно запетама ако су у средини, од осталих чланова реченице: Она ће, *можда*, пожелети да дође. Марко је, *без сумње*, најбољи ђак у одељењу. Они су то, *наравно*, урадили врло добро. *Нажалосћ*, нисмо успели да дођемо. *На сву срећу*, он још није био заспао. То ће, *изгледа*, потрајати. Она то, *шпросћо*, није могла да уради.

Запета се, међутим, не пише *када се модална речца односи на шјојединачну реч у реченици*, јер тада изостаје и пауза између модалне речце и речи уз коју стоји. Такав је наведени стих Дисове песме, а такви су и примери: То је *заиста занимљив* роман. Лаза Костић је написао *веровајно најлејшу шесму* на нашем језику. *Ваљда зна* шта треба да ради. *Сићурно долазим*. Доћи ћемо *изгледа у недељу*.

Када иза модалне речце долази енклиџика или везник *га*, запета се такође не пише: *Можда је* то желела да каже. *Сићурно је* он већ дошао. *Веровајмо ћемо* закаснити. *Ваљда је* тако морало бити. *Свакако ће* ми недостајати мој родни крај. *Ипак смо* га послушали. *Очиљедно га* то нису сви пажљиво прочитали. *Наравно га је* то корисно. *Изгледа га* није на време пошао. Итд.

(2) У реченичну структуру често се умећу *узвици*, који се одвајају од осталих реченичних чланова запетом (ако нису одвојени узвичником): *Ух*, што то боли! *Ау*, нестаде струје! *Ух*, како нам је тешко било! *Јој*, пожурите мало, закаснићемо! *Еј*, доста је излежавања! *Псиј*, немојте да нас чују!

Ако су узвици *део усџаљених израза* (када су узвици праћени дативом), запета се не пише: *јао мени*, *куку мајци*, *леле нама* и др.

(3) Слична је ситуација са *вокаџивом именица*, који се одваја запетом, односно запетама: *Ана*, понеси кишобран, пада киша. *Марија*, пожуре! Теби се, *Машо*, баш не иде! Ви одосте далеко, *грађи љријаџељу*! *Људи моји*, шта ћемо све доживети! Спавајте, *децо*, ујутру рано путујемо! *Боже*, шта нам се ово десило?

Запетом се, међутим, не одваја *вокаџив именице Бој (бој)* у *усџаљеним изразима*: *Боже* сачувај! *Боже* помози! *Боже* саклони! *Боже* здравља! *Боже* ме прости!

Р. С.

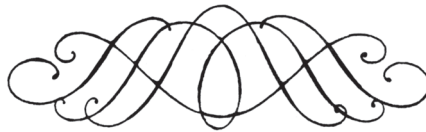
Да ли су љравилни облици свјештеник и свјештенство који се јављају у наџим ијекавским џоворима?

Са становишта књижевног језика исправно је само *свеџџеник*, *свеџџенсџиво*, *свеџџенички* и сл. Ове речи су у вези са речима *свеџџи* (sanctus), *свеџџосџи*, *свеџџиња* (*свеџџеник* је чином посвећења, рукоположења оспособљен за вршење црквених обреда и богослужења), које и у екавским и у ијекавским говорима имају само облике са *е*, јер је ово *е* некада давно настало од старог гласа *ен*. Глас *ен* је био и у речима *џеџи*, *месо*, *џочеџи* и као што се нигде не каже *џјеџи*, *мјесо*, *џочијеџи*, не треба говорити ни *свеџџосџи*, *свеџџеник*, *свеџџенсџиво* и сл. Откуда онда то је у овим речима? Мешањем ових облика са облицима *свеџџао*, *свеџџосџи*, *свеџџлеџи*, који у ијекавским говорима (и у Црној Гори, и у Херцеговини, и деловима Србије итд.) гласе *свијеџао*, *свеџџосџи*, *свијеџљеџи*, јер ово *е* односно (*и*)је воде порекло од некадашњег гласа *јаџи* (које имамо и у *млеко* – *млијеко*, *леџо* – *лијеџо*, *вера* – *вјеџа*).

Изговор са почетним *свеџе-* није настао под утицајем језика цркве, чијем фонду припадају све ове речи. У старом црквеном и књижевном српском

језику тзв. српскословенском (старословенски изговорен на српски начин, који се у Српској православној цркви употребљавао до средине XVIII века), из кога су ове речи и ушле у народни говор, овде је такође *е* (*свещѣѣник*, *свейѣи*, *свейѣиѣи*). У данашњем језику православне цркве (рускословенском – старословенском изговореном на руски начин) ове речи се изговарају на руски начин *свѣѣиѣиѣи*, *свѣѣѣчѣѣник* и сл., зато што је у руском језику некадашњи глас *ен* прешао у *ја*. Оне, дакле, почињу са *свѣја-* а не са *свѣје-*, тако да се облици *свѣѣѣѣѣѣник* и сл. не могу правдати ни утицајем садашњег црквеног језика.

P. C.

ОДЛУКЕ ОДБОРА ЗА СТАНДАРДИЗАЦИЈУ СРПСКОГ ЈЕЗИКА

НАЗИВИ СЛОВА У ЋИРИЛИЦИ

1. Најпре ваља навести, према Међународном стандарду ИСО/ISO 10646, интегрисаном у Уникод/Unicode (верзија 4.0), *називе за 24 ћириличка слова једнака у свим словенским ћирилицама* (осим белоруске, где уместо слова иИ постоји тзв. староћириличко іІ, једнако латиничком): аА = а, бБ = бе, вВ = ве, гГ = ге, дД = де, еЕ = е, жЖ = же, зЗ = зе, иИ = и, кК = ка, лЛ = ел, мМ = ем, нН = ен, оО = о, пП = пе, рР = ер, сС = ес, тТ = те, уУ = у, фФ = еф, хХ = ха, цЦ = це, чЧ = че и шШ = ша. *Називи 21 слова, осим слова ж, ч и џ, једнаки су називима њихових еквивалената у изворној, римској, латиници, која није имала еквивалената за та три ћириличка слова.*

Свих пет самогласничких слова у српском језику представљају и свакодневне речи: *а* је везник и узвик, *е* је узвик, *и* је везник, док су *о* и *у* предлози. Свако сугласничко слово такође се може употребити као реч и с регуларном силабизацијом (ослоговљењем) и без ње (њега) – додавањем каквог самогласника испред сугласника који се силабизује, односно лексикализује. Заправо, самогласник *е* ставља се *испред* следећих *шест* сугласника: л (ел), м (ем), н (ен), р (ер), с (ес) и ф (еф); самогласник *е* ставља се *иза* следећих десет сугласника: б (бе), в (ве), г (ге), д (де), ж (же), з (зе), п (пе), т (те), ц (це) и ч (че); самогласник *а* ставља се *иза* три сугласника: к (ка), х (ха) и ш (ша). Слова (и гласови) *с* и *к* редовно се користе као предлози, уз неретко додавање самогласника *а*, тако да се добију дужи облици предлога – *са* (обавезан облик када следећа реч почиње сугласницима *с*, *з*, *џ* и *ж* – нпр. *са сесџром*, *са зетџом*, *са женом*, *са џураком*), односно – *ка* (обавезан облик када следећа реч почиње сугласницима *т* и *к* – нпр. *ка торњој зџради*, *ка кухињи*).

За шест преосталих (вуковско)ћириличких слова у овом стандарду (ИСО/ISO 10646) утврђени су следећи називи: ђЂ = ђе, јЈ = је, љЉ = ље, њЊ = ње, ћЋ = ће и џЏ = џе. (Четири од ових шест слова постоје и у македонској ћирилици, *ј*, *љ*, *њ* и *џ*, разуме се – с истим називима, били они слоговни, *силабеме*, или лексички, *лексеме*.)

2. У српском језику напредо живи неколико система назива слова који се неретко односе и на ћирилицу (вуковицу) и на латиницу стандардизовану у Хрватској (са три двословне графеме, *dždž*, *ljLj* и *njNj*, којима се понегде придружује и четврта *djDj* као замена за даничићевско *đĐ*, мада тој замени није признат статус стандардности).

Ти системи понекад су подударни и за ћирилицу и за латиницу, мада се за ћирилицу, када се она учи у основној школи и кад се набраја њених 30

слова, подразумева да изговорени и исписани *самогласници* представљају и *њихове називе*, једнаке називима латиничких самогласника.

Када се пак сугласници (сонанти и консонанти) изговарају самостално, изван речи или скраћеница, обавезно се изговоре као слогови чији је други, самогласнички, елемент – полуглас *шва* (с графичким ликом *с* у стручној литератури), али се полуглас регуларно не пише, нити је познат широј јавности.

3. Постојање неколико називних подсистема – без обзира на то да ли је у њиховој основи потреба за *силабизацијом* (производњом слоговних структура, које се изговарају саме или здружене) или *лексикализацијом* (производњом једносложних или *вишесложних речи*) – *није пожељно*, а *пошто није пожељно укршћивати неколико сиранојезичких називних система* (латинског, француског и енглеског нпр.), особито при изговарању скраћеница исписаних латиницом за које не морамо знати којег су језичког порекла (нпр. за латиничку скраћеницу *BBC* не морамо знати да је енглеског порекла, због којег се и у важећем Правопису она изговара и пише *Би-Би-Си*, односно *Бибиси*, нити пак за скраћеницу *BSG* морамо знати да је француског порекла, па јој је стога одређен правописно-правоизговорни лик *бе-се-же*, односно *бесеже*).

Пошто се скоро све скраћенице страног порекла могу пресловити с латинице на ћирилицу и обратно, није нужно у ћириличком тексту наводити њихове латиничке еквиваленте и обратно. Дакле, *BBC* може бити *ББЦ*, с одговарајућом силабизацијом, односно лексикализацијом *Бе-Бе-Це* и *Бебеце*, *BSG* може се пресловити у *БСГ* или *БСЖ*, а *CIA* може бити, и бива, *ЦИА*, односно, и боље, *Ција*, када уметак слова *ј* управо обележава и дословно прерастање силабизације у лексикализацију.

Ретке су скраћенице латиничког порекла које почињу латиничким словом *qQ*, *wW*, *xX* и *yY*, а још је ређе њихово енглеско читање: *кју*, *дабл ју*, *екс* и *уај* или *вај*. Чешће је и умесније њихово читање на немачки начин: *ку*, *ве*, *икс* и *иџилон*. Полускраћеницу *x-rays* читаћемо (с превођењем нескраћене половине) – *икс зраци*, а не *екс зраци* (с одвојеним писањем тих синтагми по важећем Правопису српског језика). При томе је небитно што је првобитна полусложеница настала у Немачкој, где гласи *X-Strahlen*, што не морају знати ни лингвисти ни други писци и писмењаци.

4. Називи слова, сви су у Одбору у томе сагласни, не морају се учити чак ни у вишим разредима основне школе, поготову ако се донесе одлука да се српски језик, заједно с књижевношћу или одвојено од ње, настави учити и у средњој школи (што је крајње пожељно, чак и кад су посредни средње стручне школе, јер је полуписменост масовна појава). Поготову се ти називи неће учити, нити се уче, приликом увођења ђака у тајне читања, које многа деца савладају и пре него што пођу у основну школу.

Уосталом, *CD* и *CD rom* не читамо нити изговарамо *си-ди*, него *це-ге* и *це-ге-ром*, а могли бисмо се сетити да се у српскоме од именица *комџакиџи* и *конџакиџи* могу правити и придеви *комџакиџини* и *конџакиџини*, тако да понекад можемо избећи скраћенице и казати, на пример, *комџакиџини диск* и *конџакиџина џруџа*.

8. *Одбор мора џримити к знању џосџојање међународних сџандарда као елеменџа нове међународне џисменосџи и уочџи џихове џредносџи и евенџуалне слабосџи, али се не мора одушевлџавати џојединим џиховим елеменџима*. Штавише, ако је ко чиме незадовољан, преко домаће агенције *Завода за сџандардџизацију* (донедавно *Савезноџ завода за сџандардџизацију*), која тесно сарађује с *Међународном орџанизацијом за сџандардџизацију / International Standardization Organization*, чије је седиште у Женеви – може испоставити захтев за измену или допуну појединих међународних стандарда па и ИСО/ISO 10646. Може то учинити преко Одбора за стандардџизацију или мимо њега, али *не видимо џџиџа има лошеџи у џосџојећем међународном сџандарду, у којем се сваком суџласнику, да би се нормално изџоворио и џисао, џридружује одџоварајући самоџласник (е или а)*, како је већ речено.

9. Драгослав Граочанкић неће нам замерити ако кажемо да нам уз *џисмо* и *азбуку* није нужан и трећи термин, „словослед”, јер би та кованица евенџуално могла послужити као замена за синтагму *џоредак слова* или *редослед слова* (нем. die Buchstabenreihenfolge), а не као замена за *сџисак слова*, да не кажемо „словосписак” (нем. das Buchstabenverzeichnis). Ту нам је интернационализам *алфабетџи* већ на располагању као општи термин, док је термин *абецедга* погодна само зато да означи латиничко писмо. Штета је можда што алфabet не гласи *алфавџиџи*, али у српском већ имамо *Хомера* место некадашњег *Омира*, *симболизам* уместо *символизма* итд. Тешко је данас успостављати доследност, али, у начелу, није добро умножавати дублетизме и триплетизме, којих ионако имамо превише. Не треба нам нпр. *хереза* уместо *јерес* нити *херейџик* уместо *јерейџика*, а камоли *Бейлехем* уместо *Виџлејем*.

10. Није нам нужно питати се зашто су у хрватском језичком стандарду без назива остале графеме *џЃ, џЃ, јЈ, дџДџ, дЂ* и *њНЈ*, нити пак зашто су у српском сви називи слова средњег рода, док су у хрватском слова *bB, iI, jJ, kK* и *lL* мушког рода (судимо по *Rječniku hrvatskoga jezika* Vladimira Anića, треће проџирено издање, Zagreb, 1998). Уосталом, српски и хрватски два су језичка стандарда, макар не били два стандарднојезичка система, два оделита стандардна језика.

Што се тиче српскога језичког стандарда, *биџно је да у њему нема неџоџребноџ џлурализма словних назива*, макар се дублетизам морао подносити. Уосталом, хрватски стандард није нимало склон ћирилици, а српском је латиница неопходна само као помоћно писмо.

Образложење

Образложење ове одлуке и није нарочито нужно, јер је све речено у њеном диспозитиву. Текст одлуке, с *Уводном напоменом* и *Одговорима*, испао је превише дуг. Одлуку бр. 41, као и претходне, ваља схватити као *йрејоруку*, а не као *урегбу* или *нарегбу*, које би подразумевале законску обавезност. У складу с Пословником Одбора ову одлуку, као досад нерашчишћени заостатак из 2003. године, утврдила је Комисија бр. 7 (за односе с јавношћу и решавање неодложних питања) на својој трећој овогодишњој седници, одржаној 14. XII 2004. године, па се њој не треба враћати на осмој седници Одбора (средином фебруара 2005). Ове године утврђене предлоге одлука, предлог одлуке бр. 45 и предлог одлуке бр. 46, као и наредне предлоге одлука, Комисија ће уврстити у дневни ред наредне, осме, седнице Одбора.

Ваља још нешто рећи. Кад је састављан претходни текст предлога одлуке бр. 41, учињен је превид. Инсистирало се на називу *јоџа* за *јЈ*. За то није било разлога, јер смо се испрва, док нисмо нашли и пажљиво размотрили ИСО/ISO 10646, повели за називима неких самогласника у другим словенским језицима. У Међународном стандарду ИСО/ISO 10646 постоји назив *је* за то слово у српском и македонском језику, а ни један други словенски ћирилички језик нема тог слова у својој постави. Осим тога, слова *љ* и *њ* добили су називе *ље* и *ње* по аналогији с називом *је* за слово *ј*, јер се пошло од тога да гласови [љ] и [њ] настају јотовањем гласова [л] и [н], па то ваља изразити и у називима тих слова, постојећих само у српској и македонској ћирилици.

И још нешто. У међувремену, Одбор је упознат с Међународним стандардом ИСО/ISO 9, заправо с његовом новом верзијом из 1995. године, којом се утврђује одговарајуће пресловљавање појединих словенских ћириличких слова у латиничка, чиме се латиница успоставља као помоћно писмо где год је то у међународној комуникацији потребно. У нас је, док је постојала СФРЈ, верификована претходна верзија тог стандарда. Било је то 1986. Међутим, 1995. године донета је нова верзија ИСО/ISO 9, чија је логика да свако словенско ћирилично слово има свој једнословни латинички пандан. Било би пожељно да се Одбор изјасни и о овој новој верзији ИСО/ISO 9, да је прими к знању и да се заложи за њену верификацију. Међутим, то ће бити предмет једне од наредних одлука.

ПОВЕЉЕ МАТИЦЕ СРПСКЕ ЗА НЕГОВАЊЕ СРПСКЕ ЈЕЗИЧКЕ КУЛТУРЕ

Жири за доделу Повеље Матице српске за неговање српске језичке културе у саставу: проф. др Мато Пижурџа, председник Жирија, проф. др Драган Станић, председник Матице српске, проф. др Рада Стијовић, проф. др Вељко Брборић и проф. др Исидора Бјелаковић, на седници одржаној 27. марта 2024. године, једногласно је донео одлуку да се Повеље Матице српске за неговање српске језичке културе за 2023. годину, доделе:

1. Катедри за српски језик са јужнословенским језицима Филолошког факултета Универзитета у Београду за укупни допринос изучавању српског језика и неговање српске језичке културе и ћириличног писма;
2. Проф. др Милораду Дешићу за вишедеценијски рад на пољу стандардизације српског језика и неговања језичке културе;
3. Академику Милосаву Тешићу за неговање српског језика и његових изражајних могућности;
4. Постхумно академику Горану Петровићу за неговање српског језика и његових изражајних могућности;
5. Проф. др Роберту Ходелу за афирмацију српског језика, књижевности и културе на немачком говорном подручју.

Проф. др Мато Пижурџа, председник Жирија
Проф. др Драган Станић
Проф. др Рада Стијовић
Проф. др Вељко Брборић
Проф. др Исидора Бјелаковић

РЕЧИ НА ДОДЕЛИ ПОВЕЉЕ
(изговорене 9. септембра 2024. године)

ПОВЕЉА МАТИЦЕ СРПСКЕ КАТЕДРИ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК СА
ЈУЖНОСЛОВЕНСКИМ ЈЕЗИЦИМА ФИЛОЛОШКОГ ФАКУЛТЕТА
УНИВЕРЗИТЕТА У БЕОГРАДУ ЗА УКУПНИ ДОПРИНОС
ИЗУЧАВАЊУ СРПСКОГ ЈЕЗИКА И НЕГОВАЊЕ СРПСКЕ
ЈЕЗИЧКЕ КУЛТУРЕ И ЋИРИЛИЧНОГ ПИСМА

Ове године, као што смо имали прилике да чујемо, један од лауреата Повеље јесте Катедра за српски језик са јужнословенским језицима Филолошког факултета Универзитета у Београду – за укупни допринос изучавању српског језика и неговању српске језичке културе и ћириличног писма.

Катедра за српски језик са јужнословенским језицима (наравно, под другим називом) основана је давне 1844. године, што значи да ове године прославља 180 година од оснивања. Млађа је само осамнаест година од Матице српске, најстарије културне, књижевне и научне институције, а тек коју годину од Друштва српске словесности, данашње Српске академије наука и уметности. Те 1844. г. Лицеј је, наиме, као највиша школа у Кнежевини Србији, основана 1838. г. у Крагујевцу, подељен на два одсека – на православни и филозофски, да би на овом другом била уведена Словенска филологија с погледом на естетику. Наведени се чин сматра почетним импулсом у оснивању Катедре за српски језик са јужнословенским језицима Филолошког факултета у Београду. Наредне 1845. г. основана је Катедра за словенску филологију, али под овим називом није живела дуго и 1849. године бива укинута, да би 1851. г. на Лицеју Алекса Вукомановић (1826–1859) основао Катедру за историју народа и књижевства српског. На основу програма предмета који су се предавали, може се закључити да је „материја српског језика, обрађивана дијакронички и синхронички била стално језгро наставе филологије, посебно оне с атрибутом словенске” (<https://www.fil.bg.ac.rs/sr/katedre/srpski-jezik-sa-juzno-slovenskim-jezicima>).

Са развојем Катедре, развијала се, стасавала и сазревала српска филологија. Њену историју исписивала су најугледнија ондашња имена науке о српском језику: од Ђуре Даничића (1825–1882), Јована Бошковића (1834–1892), до Стојана Новаковића (1842–1915) и Љубомира Стојановића (1860–1930), најбољег Даничићевог ученика, али и професора чувеног Александра Белића (1876–1960), такође наставника на Катедри, од којег, чини се, започиње ново доба у њеном животу. Свака од ових фигура наше културне прошлости својим је прегалаштвом толико допринела науци о српском језику, а тиме

и угледу и значају Катедре, да би се сваком од њих посебно могла доделити Матичина Повеља. Ови професори, не само што су дали драгоцен допринос развоју србистичке научне мисли него су утицали и на развој домаће универзитетске наставе: Ђура Даничић је, наиме, пошто се 1863. г. Лицеј претворио у Велику школу, саставио програм за предмет који је сам увео – Словенска филологија; Јован Бошковић (1834–1892) је према Даничићевој *Грамајници* написао *Извод из српске грамајике*, основни уџбеник све до појаве прве модерне граматике Стојана Новаковића из 1894. г. (која ове године обележава 130 година од објављивања) те *Српске синтаксе* из 1869. године. Неопходно је споменути и Љубомира Стојановића (1860–1930), који је, уз искуство које је стекао на предавањима Миклошича, Јагића и Лескина, унапредио наставу на предметима чији је био носилац – на старословенском и српском језику. Наследио га је 1899. г., као доцент словенске филологије, његов ученик Александар Белић (1876–1960). Од момента када је Велика школа прерасла у Универзитет (1905), А. Белић био је централна фигура Катедре, њен професор, руководилац, један од корифеја науке о српском језику. Од А. Белића Катедра бива преименована и постаје Катедра јужнословенских језика и опште лингвистике – развијајући се у духу најмодернијих европских научних токова.

У почетку, Александар Белић је сам изводио наставу и предавао како старословенски језик, историју српског језика и дијалектологију тако и савремени српски језик (фонетику, морфологију, дериватологију, синтаксу), те компаративну словенску филологију и општу лингвистику. Након Првог светског рата, тачније – од 1924. г., на Катедри почињу да предају и други угледни професори попут Степана Куљбакина (1873–1941), професора старословенског језика, Бранка Милетића (1900–1949), професора историјске фонетике, опште и експерименталне фонетике и дијалектологије, и Хенрика Барића (1888–1957), професора опште и упоредне лингвистике, прасловенског језика, литавског језика, санскрита, балканологије, језичке палеонтологије и индоевропских дијалеката. Од тридесетих година XX века на Катедри раде и Радомир Алексић (1900–1978), професор старословенског језика и морфологије српскохрватског језика, те Радосав Бошковић (1907–1983), наследник Александра Белића, палеослависта и компаративиста. Након извесног времена, од 1954. до 1973. г., као професор и руководилац Катедре ради Михаило Стевановић (1903–1991).

Током свог постојања Катедра је још два пута мењала име. Најпре је названа Одсек за јужнословенске језике и општу лингвистику да би коначно постала Катедра за српски језик са јужнословенским језицима. До 1950. године налазила се у саставу Филозофског факултета, а онда је постала једна од националних катедара Филолошког факултета.

Како се Катедра развијала, повећавао се број професора и сарадника те њену историју исписују имена попут: Светозара Николића, Радојице Јовићевића, Милана Стакића, Асима Пеца, Душана Јовића, Петра Ђукановића, Славка Вукомановића, Бранислава Милановића, Игрутина Стевовића, Живојина Станојчића, Љубомира Поповића, Даринке Гортан Премк, Радоја Симића, Мирослава Николића, Драгане Мршевић Радовић, Јелице Јокановић Михајлов, Боже Ћорића, Бранкице Чигоје, Милорада Дешића.

У краћим периодима на Катедри су предавали Павле и Милка Ивић.

Данас на Катедри ради низ значајних имена савремене србистичке мисли: Михаило Шћепановић, Првослав Радић, Вања Станишић, Весна Ломпар, Вељко Брборић, Душка Кликовац, Рајна Драгићевић, Александар Милановић, Предраг Дилпарић, Виктор Савић, Снежана Вучковић, Драгана Вељковић Станковић, Јелена Јовановић Симић, Катарина Беговић, Балша Стипчевић, Ана Батас, Јован Чудомировић, Данило Алексић, Никола Радосављевић, Весна Николић, Сања Огњановић, Валентина Илић, Ненад Крцић.

Члан Катедре, професор предмета Општа лингвистика, до формирања посебне Катедре за општу лингвистику била је и Весна Половина.

Од самих почетака Катедра је замишљена као место на којем се, поред српског, предају, изучавају, негују и промовишу и други јужнословенски језици. Ипак, тек након Другог светског рата они почињу засебно да се изучавају. Тако је македонски језик предавао најпре М. Стевановић, а потом долазе Борис Марков, Војислав Илић (Илијашевић), Првослав Радић. Први предавач за бугарски језик била је Љиљана Мојсов, а бугаристику данас на Катедри предају Марин Младенов, Ивана Давитков, Јасмина Јовановић, Олга Савеску и Кристина Манић. Наставу из словеначког језика започео је Рудолф Коларич, а потом долазе Катја Закрајшек, Живојин Станојчић, Маја Ђукановић.

Наставници и сарадници Катедре били су укључени или су и данас чланови (или руководиоци) великог броја пројеката у земљи и иностранству (при Српској академији наука и уметности, Матици српској, те домаћим и страним универзитетима и другим институцијама). Поједини професори чланови су иностраних академија наука и лингвистичких друштава (нпр. комисије при Међународном комитету слависта, друштва *Slavic Linguistics Society* и сл.), а многи су радили као лектори и гостујући професори на страним универзитетима. Сарађујући са многим научним и високообразовним институцијама широм света, Катедра је неретко била домаћин угледним научним радницима са универзитета у земљи и иностранству, те организатор или суорганизатор више међународних и домаћих научних скупова. Многи чланови Катедре уредници су, чланови редакција и сарадници великог броја научно-стручних часописа (попут *Јужнословенског филолоџа*, зборника радова са Научног састанка слависта у Вукове дане, зборника радова са

Научног састанка „Бошковићеви дани”, часописа *Српски језик, Књижевност и језик, Свети речи* и др.).

Библиотека Катедре (познатија под именом „Библиотека Српског семинара”) једна је од најбогатијих специјализованих библиотека на Балкану. Њен фонд чини више од 128.000 књига. У континуитету се развијала још од Лицеја, Велике школе и оснивања Универзитета. У њој се налази и чувена тзв. Јагићева библиотека, коју је Универзитет 1919. г. купио и 1923. у потпуности пренео из Беча у Београд, као и легати Љ. Стојановића, Ж. Стефановића, Р. Бошковића, Б. Николића, М. Стевановића, Д. Ђупића, те Библиотека Више педагошке школе.

Имајући све наведено у виду, улога коју је Катедра имала а има и данас у развоју србистичке научне мисли, у учешћу у вођењу јавне језичке политике, нормирању стандардног српског језика те неговању и промовисању језичке културе и ћириличног писма толико је важна да истовремено пред све активне наставнике и сараднике поставља важан задатак да у истом духу наставе да чувају вредности које су пре њих поставиле генерације најпозванијих.

Проф. др Исидора Бјелаковић

ПОВЕЉА МАТИЦЕ СРПСКЕ ПРОФ. ДР МИЛОРАДУ ДЕШИЋУ
ЗА ВИШЕДЕЦЕНИЈСКИ РАД НА ПОЉУ СТАНДАРДИЗАЦИЈЕ
СРПСКОГ ЈЕЗИКА И НЕГОВАЊА ЈЕЗИЧКЕ КУЛТУРЕ

Милорад Дешић је рођен 1939. године у Трнинића Бријегу, код Дрвара, завршио је Филолошки факултет у Београду, на којем је магистрирао (*Карактеристичне особине говора околине Дрвара*) и докторирао (*Зайаднобосански ијекавски говори*).

Проф. др Милорад Дешић, пре одласка у пензију, био је редовни професор Филолошког факултета Универзитета у Београду, уз то и вишедеценијски сарадник Института за српски језик САНУ, сарадник и професор више наших факултета (Београд, Нови Сад, Крагујевац и Ниш). На свим местима где је радио и сарађивао оставио је озбиљног трага.

Допринос професора Дешића неговању српског језика и српске језичке културе огледа се у његовој свеукупној посвећености у науци и настави – тј. вишедеценијској бризи о српском језику, српској нормативистици, посебно бризи о српској језичкој култури, најистакнутије у ортоепији и ортографији.

Стручна и научна знања преносио је генерацијама студената, данас професорима српског језика, спикерима, глумцима, новинарима, лекторима и учешћем на бројним семинарима, предавањима, такмичењима и смотрама, али бројним наступима посвећеним унапређењу наставне теорије и праксе, увек у функцији неговања језика и српске језичке културе. Цео живот провео је радећи са најписменијима и старајући се да њихов језички израз буде што квалитетнији. Увек је то радио са најбољим намерама, с доста осећања за меру, истрајно, одговорно, добронамерно и предано.

Од 1966. радио је у Институту за српскохрватски језик, од 1975. био је професор Дикције на Академији уметности у Новом Саду, а од 1978. професор Филолошког факултета у Београду на методичким предметима. Предавао је и друге предмете на универзитетским студијама: Основи лексикологије, Говорна култура, Дијалектологија српског језика, Фонетика српског језика, Реторика.

Више од двадесет година био је управник Центра за српски као страни језик на Филолошком факултету у Београду. Центар и даље постоји и бележи лепе наставне резултате, подучава странце српском језику и негује нашу језичку културу код оних којима српски језик није матерњи. На Филолошком факултету и Универзитету у Београду био је члан многих комисија и тела.

Два пута је боравио у иностранству ради усавршавања, у Паризу и у Минхену, био је и лектор нашег језика у Француској.

Сарађивао је на различитим пројектима, сви они су се бавили српским језиком, наставном теоријом и праксом и језичком културом, увек истрајно и увек с јасним резултатима.

Био је председник Друштва за српски језик и књижевност Србије, главни и одговорни уредник часописа *Књижевности и језик*. Сарађивао је са Радио Београдом, емитовано је више његових прилога који су се односили на језичку културу новинара и спикера. Лекторисао је звучне читанке и дискове намењене квалитетној настави српског језика, али и низ позоришних представа у Србији, Босни и Херцеговини и Хрватској. Годинама је члан и председник жирија на регионалним и републичким смотрима рецитатора Србије и на такмичењима ученика основних и средњих школа из српског језика и језичке културе. Рад са младима на пољу српског језика и језичке културе је као однос сетве и жетве, Дешић је ту био озбиљан вишедеценијски прегалац.

Учесник је бројних научних скупова у земљи и иностранству, вишегодишњи сарадник Међународног славистичког центра и Југословенског семинара за стране слависте. Учесник је неколико Међународних конгреса слависта и више конгреса Савеза славистичких друштава наших простора.

Свакако вреди истаћи и улогу професора Дешића у формирању научног кадра и учешћу у комисијама при изради магистарских и докторских радова, под његовим менторством урађен је велики број магистарских и докторских дисертација.

Од оснивања Одбора за стандардизацију српског језика, 1997. године професор Дешић је његов члан и члан неколико Комисија Одбора, можемо издвојити ону највидљивију – Комисију за односе с јавношћу и решавање неодложних питања.

Професор Дешић је књигама, научним и стручним прилозима, цео свој радни век провео као озбиљан посвећеник српском језику и српској језичкој култури.

Радни опус професора Дешића имао је неколико поља деловања.

Милорад Дешић је на почетку радне каријере деценију провео у Институту за српски језик САНУ, то потврђује и књига *Из српскохрватске лексике* (Никшић, 1990), али и рецензентски посао на великом Академијином речнику, професор Дешић је рецензент неколико томова, више од 3.000 страна текста. Тај задатак и даље обавља и сарадници Института сведоче да је он најпажљивији читалац текста.

Наставни и педагошки рад потврђен је кроз вишедеценијски рад са студентима на бројним предметима и предавањима из више дисциплина, где су нормативистика и језичка култура биле примарне. Професор Дешић је методичар с природним даром и мером да знања и вештине преноси на методички адекватан начин, знају то генерације глумаца и професора српског језика. Многи његови студенти су сведочили да их је Дешић обавезао на језичку правилност и језичку културу.

Милорад Дешић се као правописац огласио пре три деценије. И то као аутор *Правописа српског језика* (приручник за школе), прво издање 1994, последње 2019. Тај приручник имао је велики број издања (екавских и ијекавских), усклађен је са *Правописом* Матице српске и користи се у настави у Србији и Републици Српској а био је у употреби и у Црној Гори. Професор Дешић активно учествује и у правописном раду Матице српске, члан је редакције измењеног и допуњеног издања *Правописа српског језика* из 2010. и тај *Правопис* је од тада имао више издања.

Професор Дешић је аутор неколико запажених књига, монографија, уџбеника приручника и аутор скоро две стотине научних и стручних радова.

Један део уџбеника и приручника бави се акценатским питањима нашег језика и круна тога рада су *Мали акценатски речник српског језика* (2001) и приручник *Српски акценат са лакоћом* (1992), издавач је Завод за уџбенике и наставна средства. У њему аутор каже: „Пред вама је књига која ће вам помоћи да научите српски књижевни акценат. Намењена је онима којима је српски матерњи језик, али и онима који уче српски језик као нематерњи или страни. Ако будете вредни и стрпљиви, а верујемо да сте такви, моћи ћете да се касније похвалите како за вас акценат не представља никакву тешкоћу”. Ово су одлични акценатски приручници и мислим да је штета што се нису довољно користили, посебно у дијалекатским срединама. Српски језик је дијалекатски разудан и није потребно посебно објашњавати колико су важни правилан изговор и отклањање дијалекатских акценатских особина.

Бројне су и збирке тестова и задатака, које су коришћене за квалификациони испит за упис у средње школе у којима је учествовао Милорад Дешић.

Уз причу о доприносу српској језичкој култури вреди напоменути и трокњижје *И камен би речима њогиао I–III*, избор из српског и светског беседништва – војничког, судског, филозофско-предавачког, духовног, пригодног и политичког. Овде је Дешић приређивач текстова и све текстове прати тонски запис. Избор текстова може се означити као антологијски и њихов изговор је најбољи пример добре језичке културе, реч је о репрезентативном трокњижју. Намењено је свима којима је стало до добре језичке културе и репрезентативних примера.

Професор Дешић је имао и бројне јавне наступе на радију, телевизији, у дневним листовима и недељницима – писао је и говорио о српском језику и ћирилици, увек инсистирајући на чувању језичке правилности, осавремењавању норме, неговању српске језичке културе. Говорио је о неопходности побољшања статуса српског језика у нашем образовном систему и рђавом језику српских медија.

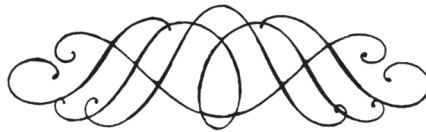
Овај кратки увид у дело професора Милорада Дешића сведочи о његовим неспорним резултатима научног и истраживачког рада, те му је Жири за

доделу Повеље Матице српске с правом доделио ово признање за вишедеценијски допринос на пољу стандардизације српског језика и неговања језичке културе.

И нешто сасвим лично. Професор Милорад Дешић је био мој професор на основним студијама, сарађујемо четири деценије, био сам његов асистент и млађи сарадник, он је био мој ментор, код њега сам магистрирао и докторирао, он је мој професор и мој учитељ, није претенциозно рећи и мој пријатељ. Посебно сам почаствован што сам био у комисији Матице српске која је професору Дешићу једногласно доделила ово признање.

И да закључим. Све ово је определило одлуку Жирија да професор Милорад Дешић буде добитник Повеље Матице српске за вишедеценијски рад на пољу стандардизације српског језика и неговања језичке културе за 2023. годину. У име Жирија и у своје лично име честитам професору Дешићу заслужено признање.

Проф. др Вељко Брборић

ПОВЕЉА МАТИЦЕ СРПСКЕ АКАДЕМИКУ МИЛОСАВУ ТЕШИЋУ ЗА НЕГОВАЊЕ СРПског ЈЕЗИКА И Његових ИЗРАЖАЈНИХ МОГУЋНОСТИ

Академик Милосав Тешић рођен је у селу Љештанско, код Бајине Баште, 1947. године. Радни век је провео бавећи се српским језиком, доминантно на изради великог Речника нашег језика, Речника САНУ, али и пишући поезију на српском језику, дајући тиме велики и озбиљан допринос његовим изражајним могућностима. То му је постао заштитни знак.

Академик Тешић једини је међу српским песницима који се остварио стварајући и у језику, али и о језику – као лингвиста, пре свега као дијалектолог и лексикограф, али и као есејист. Немогуће је у тексту са оваквом функцијом раздвојити лингвисту Тешића, песника Тешића и есејисту Тешића јер се у сваком његовом тексту, књижевном или некњижевном, препознаје иста безрезервна посвећеност матерњем језику, вера у његове изражајне могућности и потреба да се његова лепота слави, и сачува.

Изврсно познавање народних говора и њихових различитих термилошких система овековечено је пре свега узорном дијалектолошком монографијом *Говор Љешићанској* (1977), а вишедеценијска служба лексички српског језика довела га је до позиције уредника *Речника српскохрватској књижевној и народној језика* (Речника САНУ), члана његовог Уређивачког одбора и председника Одбора за израду Речника САНУ, али и до чланства у редакцији Матичиног часописа *Језик данас*.

Лексикографски и дијалектолошки рад потом као да се, али само на први поглед недовољно посвећеног читаоца, прелио у Тешићеву поезију. Вреди овом свечарском приликом подсетити на Тешићеве речи из есеја „Звук, реч, језик”: „Писао бих песме и да нисам лексикограф, те не бих свој лексикографски рад доводио у толико тесну, свакако не и пресудну, везу с песничким. Ипак, морам рећи да сам понешто од лексикографског искуства преносио у поезију, можда понајвише из сфере доживљавања речи као бића, као нечег дубоко сложеног, тајанственог, неодгонетљивог, нечега што измиче пуном сазнању, али што је, са друге стране, неодољиво привлачно и заводљиво у својој надмоћној лепоти.”

Појавивши се у поезији релативно касно, већ као афирмисан лингвиста, Тешић се већ језиком својих првих збирки издвојио као самосвојан песнички глас, а његов доживљај речи као бића и служење њиховој надмоћној лепоти преливени су у песнички језик који читаоце очаравају већ на првом кораку, односно на плану простог звучања. У наглашеној звуковној страни Тешићеве поезије не треба, међутим, тражити само пуку тежњу за еуфонијом, већ препознати снажан фонетски симболизам, као у примеру препознатљивих

топонимских бројаница, у којима имена српским места не само да звуче већ итекако значе и у историјској и у савременој перспективи.

Звук матерње мелодије прелио се у Тешићеву поезију и из кратких фолклорних форми. Повратак српској фолклорној традицији, као и у случају других српских великих песника попут Васка Попе или Момчила Настасијевића, није био њено пуко опонашање, већ њено претварање у сасвим модеран песнички језик у којем бруј давних времена постаје жива прошлост. Послушајмо зато опет песника, у разговору са својим најбољим тумачем Александром Јовановићем: „У звучним усменим творевинама типа бајалица, разбрајалица, ташунаљки и сл. неретко има изванредних поетских тренутака, чаробне језичке магије, значењски дисперзивне или неодгонетљиве, али готово увек заносне и очаравајуће. [...] У тим живим врелима народног духа савремени песник, ако хоће и уме, може наћи утемељење сопственом песничком гласу” (Јовановић А. 1995: 206).

Архаизација Тешићевог песничког језика није подразумевала само повратак врелима народног духа. Свестан исконске подвојености српске и словенске културе на народну и књишку, али подвојености која у духовном окружењу Сланије ортодоксе није била предубока, Тешић се после збирки *Куйиново* (1987) и *Кључ од куће* (1991) у збиркама *Благо божије* (1993) и *Прелесћ севера* (1995) и *Прелесћ севера, Круї рачански, Дунавом* (1996) све више окреће и језику српске књишке традиције, од средњовековне до барокне. Дубоко надахнут истовремено и фолклорним језиком и књижевним језиком у време кључних прелома наше новије историје, Тешић је већ у овим збиркама отелотворио јединствен песнички израз који ће у свим потоњим збиркама непрекидно усавршавати.

Књижевна критика и читаоци у јединственом Тешићевом језичком ткању углавном прво издвајају неубичајено богатство песничке лексике, а у његовим збиркама проналазе јединствене примере стилски изузетно успешно упошљених историзама, архаизама, дијалектизама, понекад и колоквијализама и друге обележене лексике. Ослушнимо песника и трећи пут: „Довести у сазвучје лексиком из различитих језичких слојева или стилски разнолико обојену, односно ускладити термилошки разнородан језички материјал, свакако је деликатан песнички задатак.” Није остало непримећено ни изузетно вешто преплитање ових лексичких слојева са различитим термилошким слојевима народних говора. Симболичко укрштање народних и латинских именована у ботаничкој терминологији само је једна од бројних илустрација срећних културолошких спојева, карактеристичних истовремено и за српску културу и за Тешићеву поезију. Модеран српски песнички језик Тешић је обогатио и великим бројем уникатних лексичких творевина, настављајући тако дугу и богату традицију лексикотворства у српској поезији. Тешић је и творбом неологизама на трагу највећих српских

песника из историје српске књижевности: поуздано језичко осећање и не свакидашња књижевна имагинација песника воде лексичким новинама које нас изненађују и својим звуком и својим значењем. Не либи се да такве лексеме стави и у наслове својих песничких збирки, њихова најпробитачнија места. Тако је 2001. године једну од својих збирки насловио као *Бубњалица у њелињаку*, а занимљиво је издвојити да је једно мало лингвистичко истраживање утврдило бројност асоцијација које је индивидуални неологизам *бубњалица* условио код водећих српских књижевних критичара. Тешић је, дакле, захтеван песник: он од свог читаоца захтева и добро језичко осећање и снажну имагинацију. Тешић је, истовремено, и песник који захтева посвећеног читаоца, спремног да урони у авантуру тумачења песничког језика не само на основу сопственог језичког осећања или на основу пребирања по сопственом упамћеном вокабулару, већ читаоца спремног да до потпуног песничког искуства дође и кроз читање речника или енциклопедија.

Неоправдано би било, међутим, богатство језика Тешићеве поезије везати само за лексички слој њен. Чини се да је потпуно незаслужено пред лепотом и сјајем лексике у други план ока читаоца кренута Тешићева синтакса, која готово да је остала у сенци. Промена Тешићевих доминантних синтаксичких модела била је у складу са променама песничке тематике, а песник је, идући од једноставних, комуникативних синтаксичких модела разговорног и фолклорног језика па све до изузетно сложених модела преузетих из српског барока, још једном указао не само на информативну улогу реда речи у реченици већ и на његову симболичку позадину и уклопљеност у поезију својих песничких предака. Одрас некадашње барокне лексике и синтаксе у збирци *Прелесџ севера*, *Круј рачански*, *Дунавом*, на пример, јединствен је пример како заборављени песнички резервоари нису пресушили ако из њих захвати истински уметник речи. Поменуто укрштање разнородних језичких елемената као симболички одраз српске историје и наше данашње збиље видљиво је и у овој као и у другим Тешићевим збиркама, у којима сусрећемо, али понекад у читалачкој журби и не региструјемо, симболичко укрштање екавског и ијекавског изговора, али и укрштање српског језика са мађарским, на пример.

Обим свечарског текста не дозвољава да се детаљније опише мајсторство Тешићеве версификације, али је несумњиво да ће и у будућим генерацијама остати упамћен као великан српског стиха који је на много начина обогатио српски метар, дајући постојећим стиховима нову снагу, али стварајући и нове метричке образце.

Есејиста Тешић на најбољи начин обједињује лингвисту Тешића и песника Тешића. У његовим есејима доминантне теме су српски језик и стил, однос и самог песника али и других писаца наших према језику и стилу. Тешићева књига *Есеји и сличне рађње* (2004) може служити као образац есејистичког

односа песника према песничкој речи, на исти начин на који ту улогу у новијој историји српске књижевности врше есејистичка дела Миодрага Павловића, Васка Попе, Ивана В. Лалића или Јована Христића. Износећи и поетичке и аутопоетичке ставове, Тешић се враћа и у дубину језичке прошлости, све до Јефимије, Вука, „београдског стила”, проналазећи језичке вертикале, повезујући језичке нити које творе наше језичко биће данас. Да се у есеје сливају све области Тешићевог деловања илустрацију може представљати песниково инсистирање да речници који прате књиге дијалекатске поезије, као у случају поема Матије Бећковића или збирки Мирослава Цере Михаиловића, морају бити израђени по највишим лексикографским стандардима. Најбоље примере како треба да изгледају речници мање распрострањених речи у песничким збиркама и које критеријуме ваља применити при селекцији грађе нуде управо Тешићеве новије збирке.

Конечно, али не и као најмање важно, мора се данас истаћи и Тешићево ангажовање у јавним наступима и текстовима на заштити српске ћирилице. У време када многи српски књижевници постају индиферентни и према српском језику и према српском писму, подлежући све више страним утицајима, односно када постају *стиранци*, како је то готово пре једног века формулисао Милош Црњански, Тешић се издваја као заштитник наше писане баштине чија реч, изнесена у есејима или у интервјуима, далеко одзвања и снажно делује. Стога би се енциклопедијски кратко могло констатовати, приводећи текст крају, да је Тешић ангажовани интелектуалац, научник, есејиста и песник који у свим областима свога делања достојно слави српски језик и српско писмо.

Жири за доделу Повеље Матице српске није имао тежак задатак и одлуку да се Повеља додели Милосаву Тешићу за неговање српског језика и његових изражајних могућности донео је једногласно и ја му у име Жирија и у своје име искрено честитам.

Проф. др Вељко Брборић

ПОВЕЉА МАТИЦЕ СРПСКЕ ПОСТХУМНО АКАДЕМИКУ
ГОРАНУ ПЕТРОВИЋУ ЗА НЕГОВАЊЕ СРПСКОГ ЈЕЗИКА
И ЊЕГОВИХ ИЗРАЖАЈНИХ МОГУЋНОСТИ

Горан Петровић (Краљево, 1. VII 1961 – Београд, 26. I 2024), без икакве сумње, најважнији је српски романописац и приповедач који је израстао „испод шињела” Милорада Павића, па је потом досегнуо највише естетске и вредносне врхове српске књижевности. Промишљено користећи поменути шињел, никада само њиме огрнут, Петровић је створио опус изузетне поетичке упечатљивости и семантичке носивости, тако да се у његовом делу могу препознати неки дубоки, судбински топоси српске културе чији је он јасан и прекрасан изданак. Највише домете он је остварио у роману, почев од свог жанровског првенца *Ајтлас описан небом* (Матица српска, Нови Сад 1993), па преко највиших домета свог сјајног креативног капацитета исказаног у романима *Ојсага цркве Светиої Сјаса* (1997) и *Сийничарница „Код срећне руке”* (2000), па све до завршног, замишљеног петокњижја *Роман делџа*, а нажалост, прераном смрћу драгоценог писца, објављено је 2022. године само двокњижје: *Пајир са воденим знаком* и *Иконосјас*. У кратким прозним формама и приповеткама Петровић је написао дела: *Саветџи за лакши живојџи* (1989), *Осјџрво и околне ѣриче* (1996), *Ближњџи* (2002), *Све шџџо знам о времену* (2003), *Разлике* (2006), *Исјод џаванице која се љусја* (2010), *Породичне сјџорије* (2011), *Унујџрацњџе дворицњџџе* (2018). Објављивао је и драме: *Скела* (2004) и *Мајџица* (2011), те есејистичку прозу *Прејџраживач: зајџиси* (2007). Речју, начинио је књижевни опус којим се српска књижевност може и мора поносити, а који ће задуго остати подстицајна загонетка за његове тумаче и проучаваоце.

Поетички оквир Петровићеве приповедне прозе очувао је поуздан основ реалитета тако да се у његовим делима увек чини да читалац зна о чему се приповеда и зна да је тај приповедни свет близак овом нашем који и ми, читаоци, стварно живимо. Чак и кад оде у историјску стварност, рецимо средњовековну, наратор ове прозе излаже свет који је историјски добро познат и сматра се реалним, никако не неутемељено измишљеним или произвољно измаштаним. На таквој основи, у којој постоји солидна подлога реалитета, почиње пишчев рад маште, његова имагинација буја на разним местима која неће угрозити стварносну подлогу, а фантастика се разоткрива као свет чудеса који више обогађује и проширује свет реалитета него што би га оспоравала или озбиљније доводила у питање. Надовезујући се на Павићево приповедно искуство, Петровић је умиривао велике, чак огромне дијагоналне захвате помођу којих је аутор *Хазарскої речника* приповедни свет настојао да прошири далеко изван оквира емпиријских датости о којима непосредно сведочи. У том смислу Петровићева проза делује знатно смиреније у односу

на Борхесов или Павићев модел приповедања, па се по томе знатно више приближава Габријелу Гарсији Маркесу, Салману Рушдију или Умберту Еку. По томе Петровић делује приметно традиционалније, наративно уравнотеженије и прегледније, па читаоцу бива знатно пријемчивији, што и јесте основна формула елегантне популарности коју је он стекао. Због свих, тако очигледних квалитета његове уметности приповедања, прераним пишчевим одласком остаје ужасна празнина и тешка жал што је развој догађаја одвео баш до таквог исхода.

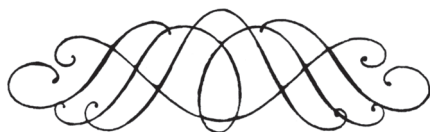
У поетичком моделу Петровићеве приповедне књижевности посебну улогу имају управо језик и стил којим је он обликовао своје фикционалне светове. Мирни, релативно успорени тон његовог казивања сведочи о уравнотежености ума и класичној епској ширини наратора чијим гласом се установљује приказани свет како његових романа тако и приповедака. Такав начин излагања има довољно времена, стрпљивости и посвећености да многим детаљима у дескрипцији, асоцијативним разгранаванима у нарацији, ефективним напетостима у дијалозима или слободним мисаоним играма у коментарима изгради одиста текст завидне семантичке густине због које читалац осећа потребу да уживалачки застане над таквим језичким богатством и да се преда уметничким задовољствима највишег реда.

Кад читалац само погледа начин на који је језички посведочено о тих четрдесет дана у којима је романескно сабијена чудесна прича о Цркви Светог Спаса у Жичи, па кад се све то сагледа кроз свих девет анђелолошких књига од којих је роман композиционо обликован, онда се отварају многа асоцијативна враташца и духовни прозори који досежу до далеких дубина прошлости, али и до висина будућности. Роман стога започиње описом Васкршње опходње, тим највећим „празником над празницима”, а завршава се чином крштења детета, чином који је „конац или почело”, а никад се тачно не зна шта од тога двога. Стога је и у овом роману, као и у људском искуству опште, смрт човека Исуса Христа обележила и знак великог почетка највеће приче о Богу Сину, Исусу Христу, и о поузданом сведочанству да је смрт у Богу савладана. Наративно сведочити о таквим чудима овога и онога света изузетно је тежак задатак, али га је Горан Петровић са одликом савладао. А уз то је и посведочио шта све може српски језик да учини и каква драгоценост сазнања можемо стећи, и то баш данас, кад се толико сумња у Свето писмо, у Богочовека и у Свету Тројицу.

Језик и стил су, дакле, одиста битни чиниоци свеукупног шарма, приповедне убедљивости и духовног сазнања у књижевном опусу Горана Петровића, па је Повеља Матице српске за неговање српске језичке културе само облик високог признања за нешто што је познаваоцима савремене српске књижевности већ постало сасвим очигледно. Упркос чињеници да је Горан

Петровић већ био виђен за једног од наредних добитника овога признања, те да је тај чин одлаган због знатно старијих сродника по перу, изненадност пишчевог одласка са овог света само је убрзала једну одлуку чији аргументативни основ је одавно већ био јасан. Нека су сјајном писцу и великом посвећенику српском језику, Горану Петровићу, вечни покој и слава! А његово дело нека остане блиставо сведочанство о изражајним могућностима српскога језика! А као такво, нека то дело остане вечни извор непресахлих радости и задовољстава оних читалаца који ће у будућности чувати и неговати српски језик!

Иван Нејришорац

ПОВЕЉА МАТИЦЕ СРПСКЕ ПРОФ. ДР РОБЕРТУ ХОДЕЛУ ЗА
АФИРМАЦИЈУ СРПског ЈЕЗИКА, КЊИЖЕВНОСТИ И КУЛТУРЕ
НА НЕМАЧКОМ ГОВОРНОМ ПОДРУЧЈУ

Роберт Ходел је немачки слависта, србиста, компаратиста и преводилац који је оставио видљив траг у бар три србистичке области: најобимнија је област његовог изучавања и тумачења дела српске књижевности; друга област је везана за проучавање српског језика; а трећа област је испуњена његовим изазовним и упечатљивим преводилачким умећем. Као проучава-лац он се највише усмеравао ка приповедној књижевности, а ту је опет проналазио простор у којем је у први план избијао управо приповедни језик. Такав спој наратолошког и стилистичког приступа, а посебно интересовање за феномен сказа, приповедног казивања и доживљеног говора дао је изузетно значајне резултате у компаративном изучавању дела Николаја Љескова и Драгослава Михаиловића (што је био предмет његовог магистарског рада), затим Андреја Платонова (докторат на Универзитету у Берну 1992) и др. Приповедне творевине посебно су Ходела занимале у погледу начина при-казивања стварности и остварења специфичних схематизованих аспеката, па је – објављујући у *Свескама Задушбине Иве Андрића, Научном сасијанку славистица у Вукове дане*, у публикацијама Матице српске и другде – изуча-вао наративне конфликти у делима Лазе Лазаревића, Боре Станковића, Иве Андрића, Мирослава Крлеже, Милоша Црњанског, Момчила Настасијевића, Меше Селимовића, Ведране Рудан, Давида Албахарија и др. Посебно су значајна његова истраживања укупног опуса Драгослава Михаиловића, а то је, уз поменути компаративну студију, посебно дошло до изражаја у важној, стандардно структурираној књизи која обухвата како биографске тако и интерпретативне одељке: та књига *Речи од мрамора. Драгослав Михаиловић – животи и дело* на немачком је објављена 2018, а у српском преводу 2020. године. Ауторов допринос познавању српске и јужнословенских књижевности највише је, дакле, реализован баш у домену проучавања приповедне књижевности, те наратолошких анализа и тумачења.

У својим књижевним истраживањима Ходел је, можда и то треба рећи, сагледавао различите доприносе унутар верски, национално и културолош-ки подељеног простора штокавског изговора српског/српскохрватског језика, па се бавио не само српском него и хрватском и бошњачком књижев-ношћу. Што се поезије тиче, њу је тумачио у пробраним облицима, али га је нарочито, и то опсесивно, занимао Момчило Настасијевић, ништа мање него што га је у прози занимао Драгослав Михаиловић или Борисав Стан-ковић. У том, троструком суочавању и изазову можемо препознати страсну усмереност на српски језик и његове изражајне, нарочито говорне форме, а њих има како код Станковића и Настасијевића тако и код Михаиловића. Ове

писце Ходел је не само проучавао него их је и преводио, те на тај начин озбиљно, снажно и креативно српске писце и дела написана на српском језику промишљено и пажљиво представљао немачким читаоцима. Избор српских писаца јасно сведочи колико се преводилац и проучавалац ослањао на начело језичког отешчавања књижевне форме и колико је био спреман да решава нимало лака питања сложене изражајности српскога језика и српске књижевности. Он је очигледно бирао ауторе који пружају озбиљан, тежак отпор пребацивању из једног, српског језичког система у други, немачки језички поредак.

Код Михаиловића је можда најлакше постићи ваљане резултате, али тешкоће које задаје жива, говорна интонација нараторовог казивања, употреба београдског жаргона или косовско-ресавског дијалекта, па разноврсних дијалектизама, провинцијализама, брутизама, жаргонизама и сличних стилских ефеката, преводилачки успех озбиљно отежавају и доводе га чак у питање. Преводилац романа *Kad su цвећале њикве* на немачки морао је промућурно да утврди и доследно спроведе оне аспекте немачког живог, говорног језика који би могли да представљају аналогни феномен, тј. креативни адекват ономе што би одговарало поменутиим изражајним и стилским карактеристикама српског језика. У случајевима прозе Боре Станковића тешкоће се вишеструко повећавају јер је веома велик и чест удео дијалектизама, архаизама, турцизама, балканизама, уз многобројна нарушавања синтаксе и морфологије стандардног језика, па све то језичку магију у дијахронијском смислу чини знатно сложенијом. И као преводилац и као проучавалац српске приповедне прозе Ходел је бирао језички и стилски тешке, али естетски и вредносно изузетно убедљиве случајеве српске књижевности.

У случају песничког опуса Момчила Настасијевића, са свим слојевима поетизама, архаизама, неологизама, нарушене стандардне синтаксе, са дубинским изражајним слојевима које би Станислав Винавер назвао надграматиком, кад све то узмемо у обзир, онда морамо закључити да је поезија толико дубоко срасла с језиком и с језичком метафизиком да је она одиста непреводива. Пред том и таквом тешкоћом Ходел није застао, није се повукао, него је храбро кренуо да решава изузетно тешка и сложена питања преводилачког умећа. Узмимо само један пример: тешко преводиву песму „Глухоте” („Taubheiten”), која све то може сасвим пластично и сугестивно да прикаже. Почетак, тј. први одељак ове десеточлане лирске композиције гласи тако да би највећи број преводилаца застао у чуду и рекао да неће ни покушати да разреши ове недоумице. Само ретки, они најспособнији, најкреативнији и најхрабрији били би спремни да се суоче с тим мукама и тешкоћама: Роберт Ходел је такав преводилац и приређивач књига. А прва лирска целина на српском и у преводу на немачки (тако је двојезично приређена Настасијевићева књига на немачком) гласи:

О не,
шапата неспокоју овом,
вапаја не.

И до неба кад,
и пакла,
тежи тим срцу мук.

О мируј,
претешко моје,
ками камена мене,
мукла стено.

O nein,
dieser Unrast des Gewispers,
des Gezeters nein.

Auch wenn bis zum Himmel,
und bis zur Hölle,
nur schwerer dem Herzen das Verstummen.

O halt still,
mein überschweres,
versteinre mich Steinernen,
du stummer Fels.

Ходел је покушао немогуће, а својим тихим радом показао је како нешто наизглед немогуће постаје сасвим оствариво и реално! Због тога су његови напори и постигнути резултати достојни сваке похвале и дубоког поштовања!

Није Ходел застао само на класичним вредностима српске књижевности него је пажњу посвећивао и савременим, често језички веома захтевним и тешким песницима. Тако је он сачинио избор од 28 српских песника који су рођени пете и шесте деценије XX века, па је ту антологију, у сопственом преводу, с ауторским предговором и с подацима о заступљеним песницима, објавио под насловом (преузетим из поезије Војислава Деспотова) *Hundert Gramm Seele – Deset deka duše: Serbische Poesie aus der zweiten Hälfte des 20. Jahrhunderts* (Лајпциг 2011). Избор песама је веома занимљив, а антологичар је бирао текстове који су пружали велики отпор овом језичком преображају или су пак били веома провокативни у политичко-идеолошком смислу. Као песник заступљен у овом избору морам одати признање да је Ходел одабрао језички тешко преводив текст „Пудар, императив”, а исто тако је изабрао песму „Горде мисли”, у којој се на иронијско-критички начин говори са личног становишта једног пилота који креће да изручи товар бомби на Србију и Црну Гору 1999. године.

Као истакнути слависта и професор на Хамбуршком универзитету од 1997, као проучавалац српске и руске књижевности, као компаратиста и преводилац, Роберт Ходел је већ више од три деценије, на различите начине, присутан на српском културном простору. То траје почев од времена студијског усавршавања на Филозофском факултету у Новом Саду (1987–88), честих боравака на научним славистичким скуповима (Београд, Нови Сад, Тршић и др.), присуства у установама српске науке и културе (Матица српска, САНУ, Андрићева задужбина и др.), преко активности у књижевним асоцијацијама (Српско књижевно друштво чији је почасни члан), па до тренутка када је постао и аутор Лагуне, као најјачег српског издавачког концерна. Објављујући своје текстове у *Лейойису Матице српске* и *Зборнику Матице*

српске за књижевност и језик, Ходел је постао члан сарадник Матице српске 2008, а стални члан сарадник 2012. Иностранци је члан САНУ од 2015. године.

Своје омиљене писце, Бору Станковића, Момчила Настасијевића и Драгослава Михаиловића, Роберт Ходел је са задовољством, с језичким сладострашћем и с радошћу преводио. А шта иза таквих афективних доживљаја стоји, сведочи и кратки запис који ми је Ходел послао уз својеврсни његов, ауторски подвиг којим је Борине приповетке превео на немачки, а уз то их је, под насловом *Erzählungen vom Balkan* (Лајпциг 2023; *Приче са Балкана*), пропратио и подробном уводном речи размера читаве једне књиге: „Leben und Werk des Schriftstellers Bora Stanković” („Живот и дело писца Боре Станковића”). У том запису Ходел вели: „Шаљем Вам књигу која је тек изашла. Ретко сам се уживео у аутора светске књижевности као у Бору Станковића. А не само ја, и студенти (делимично германисти и англисти). Уз срдачан поздрав, Роберт Ходел.” У Ходеловом подухвату препознајемо свеколику вредност оваквог читалачког уживљавања, уосећавања или, немачки речено, *einführung-a*, али и високо поштујемо све оно што се надоградило на таквом темељу, а то су сензибилитет, знање, вештина разумевања и тумачења, те језичка вештина којом се не само аналитички исказује књижевни доживљај него се и са српског језика читав књижевни свет преноси на немачки. За све то овом Повешћом Матице српске за неговање српске језичке културе, а још више за пуну свест о вредносним донетима српског језичког и књижевног стваралаштва, те за присуство тих вредности на немачком језичком и културном простору, Роберту Ходелу његова Матица српска жели да каже једно велико хвала. Такво хвала на основу којег можемо рећи да се и наш лауреат придружује оном низу драгоцених немачких истраживача српске културе, који сачињавају Гете, Јакоб Грим, Херман Вендел, Герхард Геземан, Алојз Шмаус и др. Ако су ови претходници свој поглед везивали превасходно за српски фолклор и традицију, Роберт Ходел је озбиљношћу свога доживљаја и својих анализа и тумачења показао како и модерна српска књижевност има импресивних писаца и дела због којих је за немачку културу итекако занимљиво да очува дијалог са српским стваралачким корпусом. Захваљујући Ходелу, српско-немачки дијалог и даље ће се одвијати са пуном озбиљношћу и неочекиваним препознавањима.

Иван Нејришорац

ПИСЦИ О ЈЕЗИКУ

Божидар Кнежевић

24.

Светини, маси нижих људи не треба говорити, њој само треба казати и умети казати.

27.

Тек од човека настају туга и бол, радост и жалост, зло и добро, истина и заблуда, правда и неправда, ропство и слобода, мора и треба. До човека тога нема. Што се иде ближе човеку и дубље и даље у историју човекову, све више има да се говори; што се иде даље од човека, у природу, све мање има да се говори, све мање има да се каже. Светлост је једини језик звезда, мрак једини израз вечности.

28.

Човеку масе, нижем човеку све је стварно; он само о стварноме говори, са стварима мисли и ради, и не дижући се никад до апстракције њему је све поједино целина, тип за себе. По томе да би нешто разумео, он то мора чулно опазити – видети, чути, опипати.

Живећи само чулним животом човек масе воли, занима га и опажа само оно што је велико; он у свему види само радњу, а не бивање; он чује само избијање сатова, али не опажа тихи континуитет времена. Отуд чулне величине на њега највише делују, заносе га, и импонују му.

36.

У данашњем друштву има три класе људи: нема маса, они који говоре и они који казују. Ових је најмање, првих највише.

99.

Као што је језик, говор, одлакнуће од притиска спољних утисака, тако је мишљење одлакнуће од притиска живота. Што год је задовољно животом, оно не мисли. Што је човек незадовољнији животом, што га живот више притискује, тим он више мисли; што дубље осећа болове од живота, тим дубље и мисли. Мишљење је одушка од притиска живота – заблуде, насиља, неправде, мрака; мишљење – то је тражење светлости, правде, истине. По томе само племенит човек мисли и може мислити; што је нижи човек он је задовољнији, срећнији. По томе само осећање бола рађа и подстиче мишљење; само незадовољство светом и стањем у њему рађа идеје; само осећање притиска, насиља, неправде рађа појам правде и гони у борбу за правду; само осећање мрака гони човека на тражење светлости, истине.

149.

Испољавање живота природе долази тек доцније и припада зрелом добу. Животиње, а још више биљке живе сасвим унутрашњим животом, животом природе; оне остају рељефи у великој архитектоници природе, слике на зидовима њеним. Тек се човек издваја напоље из ње, у њему се унутрашња природа први пут потпуно испољава, и прва манифестација тога испољавања јесте говор. Само човек говори.

226.

Човек који има много са собом да говори, нерадо говори с другим људима.

291.

С почетка се од масе народа види само грбина његова, на којој јашу више класе. Са растењем, зрелошћу, све дубљим улажењем у историју, он се полако усправља, добија руке, почиње говорити, дизати главу, тражити светлости и стресати јахаче.

325.

Само велике несреће и велики болови, које осећају велике душе, могу да пробуде оног другог, вишег човека у човеку. Отуд се само велике душе цепају; ситна душа нижег човека увек остаје поравњена, округла целина. Отуд само велика душа, поцепана на двоје, може разговарати сама са собом.

473.

Све философије, науке и религије човекове могу исказати само један врло мали део од свега онога што се о Богу има да каже. Свака ствар од

сунца до мрава на свој начин и својим језиком говори о Богу. И човек би само тако могао разумети Бога кад би разумео шта свака од свих ствари о Богу говори.

476.

Заблуда је кад је човек у неку неистину уверен да је истина, лаж је кад човек свесно говори, износи и тврди неистину; заблуда је племенита и природна, лаж је прљава и људска; заблуда је нижи ступањ истине, лаж је препона, сметња истини; заблуда је велика ствар, лаж је ситна и пролазна, заблуда диже и одушевљује, лаж снижава и убија; заблуда је топлота из које избија светлост истине, лаж гаси пламен истине. Само племенити духови блуде, само ситне душе лажу.

(Мисли, Београд, 1902)

* * *

12.

Што год је ближе души и осећањима човековим, оно се све мање казује речима и све се мање може казати речима; оно је све више само у радњама и у чулним творевинама. По томе су продукти душе и више опште разумљиви свима људима, јер душа свих људи говори само један и исти језик, те се не казују разним језицима. Тако су творевине уметности ближе души људској него наука и философија.

400.

Душу треба често ветрити разговорима у друштву, иначе пада прашина на њу и помрачи се, а духу треба самоће да би се развио и сазрео.

541.

Историја духа људског све више постаје синтакса оног истог језика којим природа говори.

550.

Светлост је једини језик којим нам звезде говоре, мрак је једини израз вечности.

601.

О правој љубави не може се говорити нити се она може исказати. Оно што се од ње може исказати само је на површини, плитко и пролазно, речи прљају њу. Они највише говоре о љубави који је најмање осећају.

(Мисли, II, из рукописа Народне библиотеке Србије, P483/III)

БЕЛЕШКА О РЕЧИМА

Речи се не могу потрошити.
Могу се уситнити, разменити
За нешто ни налик њима.

Привремено.

Могу да се затрају
У некој тамној дубини времена,
У срцу заборавана.

Привремено.

Могу да се закопају
У неком тешком речнику,
Као у гробу.

Привремено.

Речи, као и људи,
Живе, умиру и васкрсавају.

Привремено.

МОЋ ПОЕЗИЈЕ

Познајем људе
Који кроз себе путују држећи у устима
Лампу речи
И људе који, тим истим путем иду,
Смејући им се.

Познајем људе који у наше животе
Улазе кад хоће, као у свој посед
И оне који на део неба звани земља
Полажу непостојећу тапију
И оне који тим пределом ходају
Увек загледани само преда се.

Познајем људе које смрт, без накнаде,
Унајмљује за своје помоћнике
И оне који себи гроб сами ископају,
Не противећи се.

Познајем људе који ћутањем
Стварност учине говорљивијом
Него што она јесте
И оне који је говором опет учине истом.

Онаквом каквом је сви одувек знају.

Познајем људе који,
Сем књиге у устима,
Не знају ни за једну другу књигу
И људе који књигама из својих уста
Хране континенте, а сами, свакодневно,
Умиру од глади за речима.

И као што се види
Нема људи које, осим себе,
Не познајем.

Али,
Ни поезијом,
Језиком свих језика,
Не знам ништа ново
Да им јавим о свету и њима
Осим онога што они о томе знају

ПЕСМА О ПЕСМИ

Био би грех не признати да си жив,
у часу кад се на вретено намотава конач речи.
Кад не знаш да ли је лепше спавати или бити будан.

Кад не знаш да ли је у речи птица реч или птица.

Кад не знаш одакле је долетела, кад је стигла,
Шта је наумила и куда ће да оде.

Био би грех не признати да си жив,
У часу кад се саме спајају мале вечности.

Кад се кап мастила раствара у пахуље светлости.

Кад знаш да никад нећеш сазнати како су нашле пут до тебе.

Кад још не разликујеш песму и песму околу песме.

Кад су ти своји сви и све на свету.

Био би грех не признати да си жив,
у часу кад те из шаре на хартији гледа око,
Лишено сваког зла и ослобођено страха од смрти.

Кад ти лице покваси киша из речи киша
Капљама одливеним ко зна кад и ко зна из које воде.

Кад знаш да те кроз њу додирује све испод неба.
Све што је било и све што ће икада бити.

ПЕСМА БЕЗ ПЕСМЕ

Самилост је пресушила.
Солидарност је усахла.

Савест је одбегла незнано куд.
Стрпљење се прометнуло у брбљивост.

Гнев се у сваког уселио.

Радост се не види од корова,
а покајање стоји по страни и плаче.

Љубав је одбегла у реч
коју више нико не изговара.

У овој песми без песме,
само је будућност остала иста
као што је и била у свим песмама.

Недостижна.
Заувек.

НЕНАПИСАНА ПЕСМА

Пронађоше ме речи
За којима сам
Целог живота трагао.

Осим поезије
У њима не беше
Ничега другога.

Чекале су дуго
Да их запишем,
А како ја то не урадих,
Оне одоше
Да траже бољег песника
Од мене.

ЈЕЗИК СВИХ ЈЕЗИКА

Смех и плач су језик
Који одувек
Говоре сви људи света.

И само ти за овај језик
Не треба преводилац.

Ако њиме проговориш
Било кад и било где,
Сви ће те разумети.

И ти њих.
Исто.

И само овим језиком
Можеш тачно описати
Овај страшни свет
И себе у њему.

СЛОВО О СЛОВУ

Слово је родитељ свих речи,
Свих азбука, свих књига
И свих језика.

Без обзира на њихову различитост,
Свевремену раздјељеност
И пропадљивост,
Оно је остало исто.

Слово зна
Да ће се све и сви
Који су се из њега родили
Њему вратити.

МОЛБА МОЈОЈ НЕНАПИСАНОЈ ПЕСМИ

Молим те, моја
Ненаписана песмо,
Не допусти ми
Да те писањем
Умањим.
Да те наружим
Речима
Које нису
Оно што ти јеси.

А јеси
Само моја
Ненаписана песма.

Стварна

И тачна.

О МОРАЊУ ПИСАЊА

Не морам
Да пишем поезију.

Не морам ни да је читам.
А шта морам?

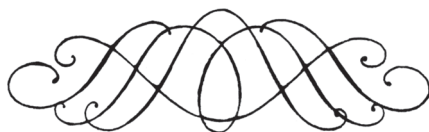
Морам
Да је живим.

Као и живот.

Исто.

(Чекам да дођу речи, Краљево, 2024)

Рубрику уређује академик Милосав Тешић

Коли ме опет зове?

Хоћеш ли ^{гостовати} ~~имати гостовање~~ у Будви?

На рођендан неће доћи Петровић Марко и Јанковић Милица.

То није умесан ^т одговор.

Тај човјек је трп^иео велике болове.

Види како ^х алапљиво једе.

То је град кога ^{ји} више не познајемо.

победник у скоку у ^д даљ

Радим тек две ^и ипо године.

концерт Наде Колунџија ^е

Позив на сарадњу и претплату

Уредништво вас позива на сарадњу – са задовољством ће објавити ваше прилоге, одговорити на ваша питања, настојати да разјасни језичке недоумице. Прилоге и питања шаљите на адресу Уредништва: Матица српска, 21000 Нови Сад, ул. Матице српске бр. 1 или на e-mail:
ksunajko@maticasrpska.org.rs

Претплату за 2025. годину у износу од 300,00 динара можете уплатити на жиро рачун број 205-204373-09, са назнаком да је сврха дознаке „претплата на Језик данас” а прималац: Матица српска, Нови Сад.